

Forsvarsstudier 6/1990

Kryssere under norsk flagg?

Oppbyggingen av Marinen 1944—46

Asle Lydersen

Institutt for forsvarsstudier (IFS) Tollbugt. 10, 0152 Oslo 1, Norge

INSTITUTT FOR FORSVARSSTUDIER - IFS - (tidligere Forsvarshistorisk forskningssenter) er en faglig uavhengig institusjon som driver forskning med et samtidshistorisk perspektiv innenfor områdene norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk, Sovjetstudier og strategiske studier. IFS er administrativt tilknyttet Forsvarets høgskole, og virksomheten står under tilsyn av Rådet for forsvarsstudier med representasjon fra Forsvarets overkommando, Forsvarsdepartementet, Forsvarets høgskole og Universitetet i Oslo.

Forskningsjef: professor Olav Riste

FORSVARSSSTUDIER tar sikte på å være et forum for forskningsarbeider innenfor institusjonens arbeidsområder. De synspunkter som kommer til uttrykk i Forsvarsstudier står for forfatterens egen regning. Hel eller delvis gjengivelse av innholdet kan bare skje med forfatterens samtykke.

Redaktør: Rolf Tamnes

INSTITUTT FOR FORSVARSSTUDIER - IFS - NORWEGIAN INSTITUTE FOR DEFENCE STUDIES (formerly Forsvarshistorisk forskningssenter - Research Centre for Defence History) conducts independent research from a contemporary history perspective on defence and security issues, Soviet studies, and strategic studies. IFS is administratively attached to the National Defence College, and its activities are supervised by the Council for Defence Studies, composed of representatives from the Defence Command, the Ministry of Defence, the National Defence College, and the University of Oslo.

Director: Professor Olav Riste, D. Phil. (Oxon)

FORSVARSSSTUDIER - Defence Studies - aims to provide a forum for research papers within the fields of activity of the Norwegian Institute for Defence Studies. The viewpoints expressed are those of the authors. The author's permission is required for any reproduction, wholly or in part, of the contents.

Editor: Rolf Tamnes

Sats: Typo Service as. Trykk: Hammerstad as. Distribuert gjennom Forsvarets overkommando Distribusjonssentralen.

ISSN 0333 - 3981

Innhold

	Side
Innledning	5
Flåteplan 1944	6
De første skritt mot britisk fartøysmateriell	13
De siste måneder i London	13
Sommeren 1945	15
En utvidet forespørsel	16
Treårsplanen for en første reising av Norges forsvar	19
Frie hender i planleggingen	19
Medgang for marinen førjulsvinteren 1945	21
Divergerende strategiske grunnsyn	24
FD's fordelingspolitiske linje	27
Marinens endelige opplegg og engangsbevilgningen	31
Forhandlinger, og det endelige økonomiske albuerom	31
Nye toner fra marineledelsen vinteren 1945/46	36
Politisk avgjørelse	43
Avslutning	47
Noter	50
English Summary	54

Innledning

Den annen verdenskrig og det tyske angrepet 9. april ga bl.a. den lærepenge at Norge, som manglet militære tradisjoner og virkelig hadde forsømt Forsvaret i mellomkrigstiden, lå strategisk utsatt til, og ikke lenger kunne stole på Storbritannia og britisk sjømakt. Denne studien tar for seg oppbyggingen av marinen etter annen verdenskrig, primært fram til sommeren 1946 — da sentrale brikker for en årrekke framover falt endelig mer eller mindre på plass. Marinen hadde hele krigen kjempet i eksil aktivt sammen med, og operativt og logistisk koplet til, Den britiske Marine.

Hovedobjektet er naturlig nok flåten og dens rolle; ikke minst de regulære krigsskip som også dengang på mange måter var sentrale for utformingen av Marinens plass og rolle i Norges forsvar. Studien vil undersøke for det første utviklingen av idéer og planer — dels i eksil og dels den første etterkrigstiden. For det andre vil spørsmålet om materiellanskaffelser bli undersøkt — dette utviklet seg parallelt og delvis hånd i hånd med forløpet på planleggingssiden.

Studien vil hovedsakelig dreie seg om et internt norsk «oppgjør». Her vil bl.a. følgende grunnleggende spørsmål stå sentralt: vurdering av fiendetruselen; divergerende strategiske grunnsyn — særlig hos ulike militære kategorier; forsvarets totale ramme av penger og mannskaper; avveiningen mellom forsvarsgrenene; og fordelingen innad i de respektive forsvarsgrener.

Et annet hovedtema vil bli å undersøke marine- og forsvarspolitikken i lys av endringene i norsk utenrikspolitikk i den aktuelle perioden. Norsk utenrikspolitikk utviklet seg, grovt sett, fra krigsalliansen og en linje med videreføring av det intime samarbeidsmønstrer fra krigen — Londonregjeringen gikk lenge endog inn for bindende og forpliktende avtaler i framtiden om forsvar av det nordlige Atlanterhavet — og til på ny alliansefri status og betoning av en uavhengig linje vis-à-vis de tidligere allierte, kombinert med full prinsipiell oppslutning om kollektiv sikkerhet under FN.

I tillegg til — og delvis på tvers av — de «rene» marine- og forsvarspolitiske vurderinger kom imidlertid det faktum at marinen i eksil bemannet en rekke britiske fartøyer med tanke primært på storkrigen, og med blandet potensiell verdi for norsk forsvar. Sterke praktiske og økonomiske grunner kunne tale for å beholde disse.

Flåteplan 1944

Spørsmålet om oppbyggingen av en etterkrigsmarine var egentlig kommet på dagsorden i Sjøforsvarets Overkommando våren 1944 — etter initiativ fra Forsvarets Overkommando. FO laget et opplegg til arbeidsprogram for de 2-3 første årene etter hjemkomsten, inntil myndighetene hjemme kunne utarbeide og vedta mer definitive planer, som så var blitt drøftet med de ulike forsvarsgrenene og videre foreslått for Regjeringen.

Det knyttet seg naturligvis enda mange begrensninger til en planlegging med sikte på etterkrigstiden. FO's målsetting var derfor bare å danne et foreløpig provisorisk forsvarsberedskap innenfor rammene av forsvarsordningen av 1933, der innholdet skulle moderniseres i samsvar med senere års erfaringer og utvikling. Det var ellers regnet med en videreføring av krigsårenes internasjonale samarbeidsmønster. I mai 1944 godtok regjeringen FO's opplegg som grunnlag for det videre arbeid, men med forbehold om å stå fritt overfor de videre praktiske tiltak.¹

Opplegget var likevel bare et generelt arbeidsgrunnlag som gikk lite inn på sjømilitære spørsmål. I eksil lå forholdene også dårlig til rette for noen særlig innvirkning fra FO's side på den sjømilitære siden. Det sentrale militære ledelsesorgan var etablert så sent som ved krigsutbruddet i 1940, og senere midlertidig gjenopprettet i eksil. Erfaringen fra forsvarskonsept som innlemmet alle forsvarsgrener var derfor liten. De fleste av offiserene i Forsvarets Overkommando hadde dessuten bakgrunn i hæren, og begrenset kjennskap til sjømilitære forhold. Nå hadde de dertil hendene fulle med frigjøringsproblemer. Forsvarssjefen gjorde det i opplegget til arbeidsprogram også klart at en videre planlegging med sikte på etterkrigstiden i all hovedsak måtte foregå ved forsvarsgrenene.²

Sjøforsvarets Overkommando laget aldri til noe arbeidsprogram slik forsvarssjefen hadde tenkt seg. Men en mer langsiktig flåteplan tok form høsten 1944 — som ifølge marineledelsen skulle være veiledende fra første stund. Dessuten ble det igangsatt arbeide med sikte på nye taktiske doktriner.

Ingen umiddelbar trusel avtegnet seg mot etterkrigstiden sett med norske øyne. Lenger inn i framtiden kunne Tyskland igjen komme til krefter, og mot slutten av og like etter krigen var de

fleste enige om at Norge først og fremst burde få et forsvar som kunne møte den truselen. Det var videre nærliggende å tenke seg at en ny krig i vår del av verden ville komme til å følge noenlunde samme mønster som den pågående. Norge måtte dermed regne med et hovedangrep over sjøen fra sør som i 1940.³ Marineledelsen la nå likevel større vekt på å markere hvem som sannsynligvis ville bli Norges allierte neste gang. Tanken gikk her naturlig nok først og fremst til Storbritannia. Og et intimt samarbeid forekom nødvendig også i fredstid — ikke minst på materiellets område.

Her var Sjøforsvarsledelsen lenge noenlunde på linje med andre norske eksilmyndigheter. FO hadde i opplegget til arbeidsprogram vist til regjeringsdokumentet «Hovedlinjer i norsk utenrikspolitikk» fra 1942 hvor nøytralitetsbegrepet ble ansett som dødt og maktesløst. Regjeringen hadde der regnet med en oppslutning om regionale avtaler etter krigen, inntil et universelt sikkerhetssystem kunne komme i stand og bli effektivt; nærmere bestemt «... bindende og forpliktende militæravtaler om forsvaret av det nordlige Atlanterhav.»⁴ I sin kommentar dengang hadde likevel forsvarssjefen advart mot for stor avhengighet av de vestallierte — iallfall forsyningsmessig. Reservasjonen var også med i utredningen våren 1944. Noe av bakgrunnen for denne reserverte holdningen var vanskeligheter med å skaffe krigsmateriell for en aller første periode etter frigjøringen — spesielt til de landmilitære styrkene. De allierte hadde nemlig villet drøfte andre behov enn slike som sto i umiddelbar forbindelse med aktuelle krigsoperasjoner, og i FO mente en det kunne bli vanskelig å få tilstrekkelig prioritet også i framtiden. Sverige var derfor delvis nevnt som en mulig framtidig leverandør. Dette var likevel neppe ment å bety noe brudd med det vestlige samarbeidsmønsteret.⁵

Marinen var likevel på mange måter annerledes stilt enn de landmilitære styrkene i eksil. Marinens offiserer hadde gjennom samarbeidet på sjøen utviklet et enestående forhold til sine allierte våpenbrødre. Ingen hverken i eller utenom marinemiljøet synes heller å ha reist tvil om behovet for overveiende å basere seg på britisk materiell for marinen. Om en ny krigsallianse med Storbritannia skulle bli aktuell, kunne dessuten særlig marinen og flyvåpnet tidlig ventes å komme i operativt samarbeid med britiske styrker. Det kunne tale for å tilrettelegge for dette på forhånd. Norske sjømilitære ledere i eksil fulgte iallfall et lignende

rēsonnement. Noe av dette kom blant annet ganske klart til uttrykk i SOK's retningslinjer til FD med sikte på materiellanskaffelser våren 1945:

«Det er av aller største betydning ... i fremtiden i tilfelle en ny krig skulle true, at Norge forsvarsmessig sett er i nøye harmoni med i hvertfall en av de ledende Europeiske stormakter. Dette antas i særlig grad å gjelde det norske sjøforsvar. En liten men effektiv forsvarsstyrke må bygges opp etter samme linjer som vedkommende stormakts, med felles strategiske og taktiske doktriner, utarbeidet på forhånd.»⁶

Dette representerte også et standpunkt til et stridsspørsmål i Marinens historie. Tradisjonelt har en retning ment at Norge bør legge hovedvekten på mange små fartøyer til å operere i skjærgården, mens andre har gått inn for sjøgående fartøyer med sikte på oppgaver også på åpne kyststrekninger og ute på det åpne havet — bl.a. for å beskytte landets sjøverts forbindelseslinjer.

Rundt unionsoppløsningen var hovedtyngden lagt på en sjøgående flåte, med byggingen av de fire panserskipene. I mellomkrigstiden hadde denne flåten imidlertid begynt å bli temmelig foreldet, og trange budsjetter ga lite rom for nyanskaffelser. Forslag om artillerifartøyer kunne ikke forhindre at de politiske myndigheter — tross et visst gjennomslag på papiret — ga midler bare til noen få mindre fartøyer utover i tredveårene. Ett argument gikk ut på at nøytralitetsvakten kunne holde best oppsikt med relativt mange og små fartøyer langs kysten. Hovedtyngden av marineoffiserene hadde også i tredveårene gått inn for relativt kraftige fartøyer, og «helningen» her ble styrket i eksil. Det må sees på bakgrunn både av nye faglige premisser og tenkemåter og av forventning om en større satsing på forsvaret.

Som et viktig utgangspunkt i eksil fungerte for øvrig en ny plan for reorganisering av marinen som var blitt tatt opp i Admiralstaben vinteren 1938/39: Den hadde først og fremst tatt sikte på eksisterende materiell dengang, samt det vesle som var under bygging. Planen var blitt foreløpig behandlet vinteren 1939/40, og skulle i mulig grad iverksettes fra sommeren 1940 — når hvalbåtene vendte hjem igjen; en del av disse skulle leies til å frigjøre de egentlige krigsskip fra nøytralitetsvernets eskortetjeneste. Flåten, som dengang hadde operert spredt langs kysten, skulle i hovedsak organiseres i tre eskadrer — en for hvert av de tre operasjonsområ-

dene kysten var delt i, hver av dem i prinsippet bestående av 1 mindre krysser/artilleriskip, én jagerdivisjon med 1 stor og 3 mindre jagere, én UVB-divisjon à 4 båter og én MTB-flotilje à 8 båter. Når fare truet kunne disse eskadrene samles i en konsentrert styrke — i nøytralitetvernet der angrep var ventet, og resten av kysten overlates til det faste forsvaret med kystartilleri og minefartøyer m.m.⁷

Allerede i begynnelsen av 1942 var så denne flåteplanen etter alt å dømme blitt tatt opp igjen — da et utvalg i forbindelse med regjeringens utforming av en framtidrettet krigspolitikk tegnet konturene av et norsk etterkrigsforsvar spesielt med tanke på forberedelser som burde settes igang allerede i eksil. (Utvalg III) De ulike forslag var blitt utarbeidet uten særlig økonomiske avgrensninger, og var som utvalget vedgikk preget av «de respektive etaters ønskemål».⁸ Den sjømilitære representanten, kommandørkaptein G. Hovdenak, later til å ha brukt den gamle flåteskissen — rimeligvis i samråd med SOK, og ganske enkelt lagt på til fire tilsvarende eskadrer som uten nærmere begrunnelse var ført opp i utvalgets innstilling.⁹

Den 1. august 1944 var det samlet til møte i SOK med bl.a. kaptein Skule Storheill, og kontreadmiral E. C. Danielsen som var sjef for Admiralstaben og nestkommanderende i SOK. Storheill, som kom til å stå sentralt i arbeidet med flåteplanen, hadde tjenestegjort som jagersjef under store deler av krigen og bl.a. høstet erfaringer fra senkingen av den tyske slagkrysseren Scharnhorst. Tilstede var ellers en del offiserer med spesialkunnskaper fra krigen innen ulike bransjer, og hensikten var nå å sette disse igang med å skaffe tilveie materiale med sikte på nye taktiske forskrifter. Storheill sa at dette arbeidet hadde startet i siste liten, og at bearbeidelsen av materialet antakelig måtte vente til etter hjemkomsten. Storheill mente videre at det ville være aktuelt å utarbeide en «Generell taktikk» etter mønster av britiske «Fighting Instructions», og en «Anvendt Taktikk» med den britiske «Conduct of the Fleet» som forbilde.¹⁰

Selv skulle Skule Storheill etterpå til Western Approaches Tactical Unit, den britiske marines taktikkskole i Liverpool, for å sette seg inn i taktiske systemer som krigen hadde utviklet for forskjellige fartøystyper og enheter som kunne passe for norske forhold. Storheill skulle bl.a. gjøre bruk av skolens taktiske

simulator, som han hadde erfaring med fra sin tid i eskortetjenesten i Atlanterhavet.¹¹

Et utgangspunkt skulle ellers være nettopp Utvalg III's innstilling.¹² De nevnte eskadrer ble nå prøvd ut på den taktiske simulator, det «taktiske bord», og noe modifisert i samsvar med krigens erfaringer og britisk og norske sakkunnskap. Resultatet forelå etter bare kort tid, og fikk øyensynlig snart gjennomslag i SOK: en flåte med hovedsakelig «taktiske enheter» à 1 krysser, 2 jagere og 4 torpedobåter. Interessante endringer hadde dermed skjedd. Sjefen for taktikkskolen, kommandørkaptein Roberts, hadde åpenbart gitt Storheill velvillig assistanse under oppholdet. Han hadde sågar vært med Storheill til London for å drøfte resultatene i SOK — i et møte på kontreadmiral Danielsens kontor omkring 20.august.

I krigen til sjøs hadde den britiske marinen hatt gunstige erfaringer med kryssere som ledere av jagerforband — blant annet i beskyttelsen av allierte konvoier i Middelhavet mot den italienske flåten. En sammensetning av slike hurtige og manøverdyktige fartøyer ga bl.a. gode muligheter for taktisk samvirke mellom artilleri- og torpedovåpnet. Dette var et grunnprinsipp som også hadde vært avgjørende i utformingen av de taktiske enhetene: Der skulle krysseren og de store jagerne legge hovedtyngden på artilleriet, mens en ny fartøystype skulle innføres med spesiell vekt på torpedovåpnet. Jagere og torpedobåter skulle henholdvis være større enn de jagertypene som før krigen var overveid i Admiralstabens.

Grovt skissert var det taktiske samvirke ment å arte seg slik at krysseren og de store jagerne ga artilleristøtte til de mindre torpedoførende fartøyene. Disse kunne dermed komme tilstrekkelig innpå forholdvis kraftige mål for å avfyre torpedoer med rimelig treffsikkerhet. Skule Storheill hadde selv erfart hvor avgjørende en lignende taktikk var ved senkingen av Scharnhorst i Nordishavet rundt juletider 1943. Slagskipet Duke of York hadde dengang med sine kanoner engasjert Scharnhorst som var blitt truffet og dermed tvunget til å redusere farten. Dermed hadde jagerne — deriblant Stord med norsk besetning og Skule Storheill som sjef — kommet innpå den tyske slagkrysseren og senket den med sine torpedoer.¹³

Den avgjørende vekt på torpedovåpnet i den norske marine vitner imidlertid også om behovet for å kunne oppnå avgjørende

resultater uten de store mariners hovedvåpen, slagskipets kanoner og sjøbaserte fly.

En lett krysser var antakelig største fartøystype som kunne komme på tale i en norsk marine, og som kjerne i de taktiske enhetene var det planlagt lette kryssere i størrelsesorden 5-6000 tonn. Våre gamle panserskip hadde vært på omlag 4000 tonn. En fiende ville dermed sannsynligvis bli tvunget til å sette inn enda tyngre enheter i eventuelle krigsoperasjoner mot norske farvann. Sjøforsvarsledelsen planla imidlertid nå større fartøyer enn vår marine noensinne tidligere hadde hatt, og ante kanskje — tross store forventninger med tanke på etterkrigstiden — forsvarspolitiske innvendinger iallfall fra enkelte hold hjemme.

Den 1. desember 1944 gjorde kontreadmiral Corneliusen imidlertid flåteplanen kjent overfor Forsvarets Overkommando, som hadde ønsket en oversikt over mannskapsbehovet de nærmeste årene. Som Corneliusen påpekte var for Sjøforsvarets del «... materiellet bestemmende for personellbehovet»,¹⁴ og han anga derfor hovedlinjene for flåtens planlagte utbygging. Følgende var nå blitt det «... første mål for oppbygging av vår fremtidige flåte»:

- 3 kryssere
- 6 store jagere
- 12 torpedobåter
- 12 undervannsbåter
- 36 motortorpedobåter
- 3 store mineleggere
- 9 små mineleggere
- 6 korvetter
- 18 spesialbygde minesveipere
- 100 leiede eller rekvirerte
fartøyer for bevokning etc.»

Det skulle altså være minst tre av de taktiske enhetene. Og disse skulle til vanlig operere innen hvert av de tre sjøforsvarsdistriktene marineledelsen ennå regnet med i framtiden. Når fare truet kunne disse taktiske enheter — som de før planlagte eskadrene — konsentreres der angrep var ventet, og da «... smelte sammen i en harmonisk kystflåte bestående av 3 kryssere, 6 jagere og 12 torpedobåter». ¹⁵ En fiende som prøvde å invadere landet sjøveien eller angripe landets sjøverts forbindelseslinjer skulle konfronteres

hovedsakelig med en mobil konsentrert hovedstyrke, og spesielt «... et avbalansert taktisk samvirke mellom artilleri og torpedovåpnet.»¹⁶ Denne flåtestyrken ville gjennomgående bestå av større fartøyer enn i tidligere flåteplaner. Når betegnelsen «kystflåte» ble nyttet er forklaringen naturligvis langt på vei at styrken fortrinnsvis var ment å skulle operere i våre kystfarvann. Men ordet hadde en symboleffekt som også kunne tjene til å nedtone denne flåtens ambisjoner i retning av et noe mer upretensiøst nærforsvar av kysten enn det det i realiteten ble tatt sikte på. Iallfall la marineledelsen med denne flåten også opp til å kunne operere utenfor de nære kystfarvann bl.a. i samarbeid med britiske sjøstridskrefter som i den pågående krigen. Her kunne den norske marinen saktens gjøre enda mer av seg i framtiden.

Flåteplanen hadde altså videre med 12 undervannsbåter og 36 motortorpedobåter — liksom den omtalte innstillingen fra 1942. Likevel synes interessen for slike typer nå å ha kommet noe i skyggen av oppmerksomheten mot de taktiske enheter og større fartøyer. I en senere begrunnelse for flåteplanen fra Admiralstaben ble disse fartøystypene ganske betegnende bare omtalt som «... dog ... meget nyttige til spesielle formål.»¹⁷

Med dette var hovedbrikkene kommet på plass i den flåteplan som også kom til å danne opptakt til etterkrigstiden. Målt i ettertid var nok dette et noe ambisiøst flåteprogram. Det må imidlertid sees på bakgrunn av den strategiske lærdom fra angrepet på Norge bare få år i forveien, samt de nasjonalpsykologiske virkningene invasjon og flere års okkupasjon kunne ventes å få i retning av høyere forsvarsbevilgninger hjemme i Norge. Flåteplanen var dernest et produkt også av sjøstrategiske synsmåter som mange av våre sjømilitære ledere var kommet til å identifisere seg med gjennom samarbeidet med den britiske marinen, og av taktiske erfaringer fra krigen til sjøs.

De første skritt mot britisk fartøysmateriell

De siste måneder i London

Det var mot slutten av krigen nokså uklart hvordan flåten ville bli sendt ut den første tiden hjemme. Men britisk fartøysmateriell ville komme til å utgjøre hovedtyngden. Vår sjømilitære ledelse regnet med å beholde en del av de fartøyene som allerede var på lån fra britene, bemannet og drevet på grunnlag av den norsk-britiske militæravtalen fra 1941; de hadde seilt under norsk flagg, men hele tiden vært operativt og logistisk tilknyttet til den britiske marinen. Fartøyene var rimeligvis blitt utvalgt med storkrigens behov for øye. I den første kritiske fasen av krigen hadde en fått overta mest eldre fartøyer til antiubåtkrigføring langs de allierte forsyningslinjene. Da presset mot forsyningslinjene hadde begynt å lette i 1942, hadde likevel den norske marineledelsen kunnet gå inn for å skifte disse ut med moderne fartøyer, blant annet fem moderne jagere. Bare to av disse var dog operative den siste krigsvinteren. To av de andre var gått tapt, mens den femte var i reserve med store skader.¹⁸

Den norske marinen var i siste fase av krigen opptatt av først og fremst å få bemanne store moderne jagere av samme type som Stord. Men det var ikke engang oppnådd erstatning for Svenner — den andre av denne type store jagere på norske hender i det hele tatt under krigen. Denne var blitt torpedert og senket under invasjonen i Normandie, bare kort tid etter overtakelsen. For å avstå slike store jagere krevde normalt britene at en forpliktet seg til å delta med disse i krigen mot Japan. Dette var gjort ved overtakelsen av Stord og Svenner,¹⁹ men det skapte nå politiske betenkeligheter hos norske myndigheter.

Det var for øvrig høsten 1944 inngått en slags gjensidig låneavtale med Storbritannia — Finansavtalen — som formelt skulle dekke den første halvårsperioden etter frigjøringen: Marinen skulle her bare beholde som lån det britiske materiellet som allerede var på norske hender.

Fram til høsten 1944 hadde for øvrig de små allierte gjentatte ganger anmodet britiske myndigheter om å få drøfte materiell-

spørsmål med tanke på etterkrigstiden, men foreløpig resultatløst. Sikkerhetspolitiske og strategiske hensyn på britisk side tilsa imidlertid at de vesteuropeiske landene burde knyttes til britisk militærmateriell med henblikk på etterkrigstiden. Og etter hvert som stadig større områder av nordvest-Europa ble frigjort utover sommeren og høsten 1944, følte britiske myndigheter også at slike avtaler begynte å haste. I januar 1945 tilbød endelig britene, i form av en note til den norske regjeringen, velvillig bistand til utrustning og oppøving av de norske væpnete styrker — riktignok koblet til en forventning om norsk deltagelse i okkupasjonen av Tyskland.

Et eget punkt om sjøforsvar konstaterte at «norske marinemyndigheter er allerede i nært samarbeid med Admiralitetet om den norske marines båter og utstyr.»²⁰ Dette kom noe overraskende på Regjeringen, og forårsaket et lite etterspill. SOK ga en redegjørelse til FD i slutten av januar, som presiserte at det ikke var ført konkrete underhandlinger med det britiske Admiralitetet med sikte på etterkrigstiden, men bare visse uforbindtlige samtaler. Kontreadmiral E. C. Danielsen hadde vært hovedmannen her, og en egen redegjørelse fra ham var vedlagt.

Dette bringer oss tilbake til kommandørkaptein Roberts' besøk i SOK i august 1944, der sider av flåteplanen var blitt drøftet. De hadde her også gått inn i et noe videre strategisk perspektiv — blant annet diskutert norskekystens betydning sett både fra et norsk og et britisk synspunkt. De hadde vært enige om at nordmennene måtte se seg forpliktet til å holde sin marine så sterk at hendelsene 9. april 1940 ikke gjentok seg, men også at det for Storbritannia måtte være en hovedinteresse at den norske kyst ikke pånytt ble besatt av en av Storbritannias fiender. Roberts hadde ment — såvidt Danielsen husket på forespørsel fra ham — at «Royal Navy måtte legge så stor vekt på at dette ikke fant sted ... at også britene ville være interessert i at en ordning på militæravtalens grunnlag kunne fortsette inntil nordmennene selv kunne få bygget ut sitt sjøforsvar ...».²¹ Roberts mente at «... der i tilfelle måtte bli et meget nært samarbeid mellom de to mariner.» Kort tid etterpå var imidlertid hele spørsmålet i realiteten blitt lagt på is. Den norske regjeringen hadde ikke vært inne i dette bildet, og det foreligger heller ingen politisk kommentar på norsk side til saken.²² En viss kursendring i norsk utenrikspolitikk det siste året — som vi skal komme tilbake til — må også for øvrig ha virket hemmende på en

slik tanke. Sjefen for Sjøforsvaret, Corneliussen var dog i sin redegjørelse fortsatt opptatt av samarbeidstanken:

«For en noenlunde rask gjenoppbygging spesielt av flåten ville det være særlig gunstig om vi også i noen tid etter krigen kunne få adgang til å overta krigsskip ... på den opprinnelige militæravtales- eller eventuelt andre gunstige ... betingelser ... SOK antar imidlertid at forutsetningen for et sjømilitært samarbeide med Storbritannia som foran antydnet må være en bestemt linje i vår fremtidige utenrikspolitikk, og derfor har SOK ikke ansett seg kompetent til på egen hånd å ta opp noen forhandlinger med Det britiske Admiralitetet ...».²³

Det kom ikke igang offisielle forhandlinger om leveranser til det norske etterkrigsforsvaret så lenge krigen varte. Men i kjølvannet etter den britiske noten fulgte en del vurderinger og forberedende tiltak. Det offisielle norske svaret på den britiske januarnoten ble gitt i mars. Formuleringene bar preg av å være valgt med omtanke, både fordi sovjeterne skulle få en kopi, og vel også for å unngå for sterke bindinger i spørsmålet om en okkupasjonsstyrke til Tyskland. Det var likevel et uttrykt ønske om snarlige forhandlinger om de norske materiellbehov, og om en tidsplan for leveransene.²⁴ På et møte i UD den 11. april ble det videre avgjort at forsvarsgrenene skulle sende inn sine behovsoppgaver til FD:²⁵ SOK ga så en prinsipiell redegjørelse i slutten av april om selve flåteplanen og «taktiske enheter», og foreslo at en først skulle bestemme oppbygging av eksempelvis to av dem, og heller senere utvide til kanskje fire hvis utviklingen ellers tilsa det.²⁶ Frigjøring og hjemreise ser ut til å satt en midlertidig stopper for videre utvikling.

Sommeren 1945

Sommeren 1945 erklærte norske myndigheter krig mot Japan. Det betød en mulighet for marineledelsen både til å få hånd om flere store jagere og å få delta i sluttkampen mot Japan. Etter den norske krigserklæring ble SOK i begynnelsen av august faktisk bemyndiget til å oppta «forhandlinger» om overtakelse av to moderne jagere for å delta i operasjoner i Østen.²⁷ Kort tid etterpå gjorde krigs-utviklingen ytterligere overføringer av flåteenheter dit mindre aktuelt, men norske myndigheter holdt likevel fram med anstreng-

elser for å sikre marinen de to jagerne. Utenriksminister Trygve Lie ba f.eks. den britiske Oslo-ambassadøren Sir Laurence Collier om å være nordmennene behjelpelig med å få de to jagerne, selv om krigen mot Japan om kort tid kanskje ville være over²⁸ — dette var 9. august, to dager etter atombomben i Hiroshima. I et skriv av 22. august, etter det endelige opphør av krigshandlingene i Østen, henstilte den norske marineattasjéen i London til Admiralty om så snart som mulig å få vite «whether the British Authorities would agree to handing over two modern destroyers and also on what conditions ... I am sure the Norwegian Naval Authorities would agree to sending the vessels where they would be most needed.»²⁹ Mens Admiralty tidligere later til å ha sett positivt på en eventuell overføring av de to jagere til deltakelse i Fjerne Østen,³⁰ skulle det nå imidlertid bli vanskelig i noen måneder selv å få til drøftinger om kjøp av skipene.

Inntil høsten 1945 hadde den norske marineledelsen overveiende forsøkt å få hånd om britisk fartøysmateriell gjennom en låneavtale etter krigstidsmønster. Marinen disponerte fortsatt en rekke britiske krigsfartøyer, nemlig jageren Stord, en mindre eskortejager Arendal, to undervannsbåter, tre korvetter, ti motortorpedobåter og et antall minefartøyer, patruljefartøyer og ubåtjagere. Videre omfattet låneavtalen den nevnte skadete eskortejageren Glaisdale, som fortsatt befant seg i Storbritannia i reserve. De fleste av disse ville det sannsynligvis bli aktuelt å overta, for en billig penge. Men marinen trengte likevel snart nyanskaffelser.

En utvidet forespørsel

Det hadde foregått en viss kursendring i norsk utenrikspolitikk mot slutten av krigen. Sovjetunionen var, etter utviklingen av krigen i nord og kravene på Svalbard og Bjørnøya førjuls vinteren 1944, blitt den viktigste avgrensingsfaktoren for den sikkerhetspolitiske handlefrihet. Samtidig hadde den manglende prioritet for norsk område og norske særinteresser i vestmaktens krigspolitikk i krigens siste fase bidratt til å løsne på de bånd som var knyttet mellom Norge og Storbritannia under den hardeste motgangen, og til en viss distansering i allianseforholdet fra norsk side. Idéen om å videreføre krigssamholdet inn i etterkrigstiden — som den norske

regjeringen tidligere hadde vært primus motor for innen alliansen — var ikke lenger særlig aktuell den siste krigsvinteren. Hovedvekten var blitt lagt på det globale sikkerhetssamarbeidet gjennom den nye sikkerhetsorganisasjonen som var under utvikling. Den nye linjen ble for så vidt videreført også inn i etterkrigstiden, i form av en alminnelig forsiktighet for å unngå motsetninger i det tosidige forholdet til stormaktsnaboen i øst. En utsatt strategisk beliggenhet i en geopolitisk gråsoner der ulike stormaktsinteresser møttes, bidro videre til et behov for lavspenning i de nære områder og et ønske om et fortsatt brukbart samarbeidsklima mellom stormaktene. I den første etterkrigstiden fikk dette naturlig utløp i iherdige norske støtteerklæringer til det globale sikkerhetssamarbeidet i FN.³¹ I denne situasjonen fant norske myndigheter det nødvendig å markere en uavhengig utenrikspolitisk profil. Sikkerhetspolitiske implikasjoner av et fortsatt samarbeid i forbindelse med leveranser og annen bistand til det norske forsvaret måtte holdes nedtonet, nærmest som anonyme realiteter bak de politiske kulisser.

Norsk innenrikspolitisk utvikling bar for øvrig preg av at seierstemningen etter frigjøringen utover høsten 1945 gikk over i konsentrasjon om indre norske problemer. Sentralt her sto utsiktene til omfattende og ressurskrevende oppgaver knyttet til landets gjenreising.

Den politiske prosessen på norsk side, fra frigjøringen og fram til starten på formelle forhandlinger om innkjøp av britisk militærmateriell høsten 1945, framgår bare delvis av det foreliggende materialet. Utenriksminister Trygve Lies reise til London i slutten av august ser ut til å ha virket som en katalysator. Den britiske utenriksminister tilkjennega under samtalene med Lie klar interesse både for selve leverandørrollen og for å oppnå en samordning, spesielt på det materielle området, mellom de to lands væpnede styrker. Foreign Office ga videre uttrykk for ønske om snarlige forhandlingsresultater for alle forsvarsgreners vedkommende.³² Den økonomiske situasjon i Norge bød også på visse muligheter høsten 1945. Store norske pundtilgodehavender etter krigen — hovedsakelig assurancesummer vedrørende handelsflåten — betød iallfall bra betalingsevne overfor Storbritannia.

Forsvarsdepartement og regjering må i forbindelse med budsjettforberedelsene høsten 1945 ha gått inn for å sette av en samlet pott til nyanskaffelser for forsvaret — en slags startkapital av materiell

og utstyr. De politiske myndigheter hadde riktignok ennå ikke endelig behandlet planer for en første gjenreising av forsvaret. De aktuelle forespørsler overfor britene utover høsten var også øyensynlig stort sett utformet av forsvarsgrenene selv, og hovedsakelig mer eller mindre etter deres egne idéer og ønsker. Luftforsvaret var først ut, og hadde faktisk tidlig oppnådd et meget fordelaktig resultat. Forsvarsdepartementet håpet derfor åpenbart på en temmelig høy grad av britisk imøtekommenhet også på land- og sjøforsvarssiden.³³

Situasjonen må nå ha vært oppfattet som løfterik for de sjømilitære: Marineledelsen gikk inn for å få realisert tilnærmet den første av de taktiske enheter, samt anskaffet en del gjennomgående mindre fartøyer. Den norske marineattasjéen i London forela i midten av oktober en liste over fartøyer for Admiralty, en lett krysser, fire store jagere og fire undervannsbåter; og det ble like etter bedt om et prisoverslag over de fartøyer som var på lån. Selv om ikke alle fartøyene på grunn av bemanningssituasjonen ville kunne overtas før om et år eller to, hastet det på senhøsten med å få tilsagn om leveringsmuligheter og priser fra Admiralty. Det var her viktig å rekke det første budsjettet. I begynnelsen av desember 1945 kunne endelig SOK forelegge et britisk tilbud, med forslag til mottilbud, for FD. Admiralty hadde foreløpig ikke kunnet tilby noen lett krysser; «Arethusa» hadde her vært på tale. Det ble for øvrig vist til et foreliggende forslag til treårsplan.³⁴

Treårsplanen for en første reising av Norges forsvar

Det var i slutten av august 1945 at forsvarssjef Otto Ruge, etter konferanse med forsvarsminister Oscar Torp, hadde gitt forsvarsgrensjefene i oppdrag å utarbeide treårsplaner. En forsvarskommisjon skulle snart oppnevnes for å behandle ordningen av forsvaret på lenger sikt, men den ville stå overfor et omfattende arbeid. Det var nødvendig med en foreløpig plan.

I forsvarsledelsen preget skifter den første etterkrigstiden. I november avløste den tidligere leder av Milorg, Jens Chr. Hauge, Oscar Torp som forsvarsminister. Otto Ruge, som sommeren 1945 etter sin hjemkomst fra krigsfangenskap igjen var blitt forsvarssjef, hadde noe oppsiktsvekkende søkt avskjed etter bare 5 uker med Jens Chr. Hauge i forsvarsministerstolen. Fra nyttår fungerte kontreadmiral Corneliussen som forsvarssjef i en kort periode, inntil han gikk av for aldersgrensen i april 1946. Deretter fulgte generalmajor H. Hansson, som hadde sittet i krigsfangenskap sammen med Ruge, og vært stabssjef i FO fra sommeren 1945, inntil også han høsten 1946 tok sin hatt og gikk. Det hører ikke med her å avdekke årsakene til det hyppige frafallet av generaler, men begge tilfellene hadde utvilsomt en viss sammenheng med at Jens Chr. Hauge helt fra starten utøvde relativt sterk politisk styring med forsvaret.

Regjeringen hadde tenkt å legge fram Treårsplanen så tidlig som mulig for Stortinget, og fortrinnsvis i forbindelse med spørsmålet om innkjøp av britisk materiell. Tidsplanen var i utgangspunktet at de militære myndigheter skulle ha sine forslag klare i begynnelsen av november, og at Regjeringen skulle kunne presentere programmet i midten av januar 1946.³⁵ Flere forsinkelser skulle imidlertid oppstå.

Frie hender i planleggingen

Da forsvarssjef Ruge ga startskuddet for treårsplanen, uttalte han at det gjaldt «å få samarbeidet de enkelte forsvarsgreners arbeide til ett fellesprogram slik at den nødvendige avveining forsvarsgrenene

imellom kan finne sted og slik at deres arbeid faller innenfor de grunnleggende linjer som trekkes opp av FD og FO.»³⁶ Det var åpenbart meningen at visse grunnleggende linjer skulle trekkes opp på sentralt hold.

Noen uker senere, i slutten av september, skulle likevel en påstand om mangel på klare retningslinjer og direktiver være med å danne opptakten til en interpellasjon fra Høyre-representanten Carl P. Wright — første gang spørsmål om forsvarrets gjenreising var oppe i Stortinget:

«Når jeg idag har tillatt meg å rette et par spørsmål i interpellasjons form til Regjeringen, er årsaken i første rekke den megen uro som for tiden råder i alle forsvarsgrener, og som har sin årsak i at hele organisasjonen og fremtiden i forsvaret fortoner seg meget usikker på grunn av den mangfoldighet av planer og den til dels mangelfulle tilstedeværelse av bestemte retningslinjer og direktiver.»³⁷

Innledningen var åpenbart ment som et spark både til Regjeringen og Forsvarets Overkommando, og kunne tyde på at det foreløpig ikke ble utøvd særlig styring fra sentralt hold. Det at Wright hadde tjenestegjort som offiser i marinen under krigen, og da også stått i opposisjon til Regjeringen med Torp som forsvarsminister, forklarer vel en del av det sterke engasjementet og den brodden vi kan spore mot sentrale myndigheter. Men tatt ut av løse luften var Wrights uttalelse naturligvis ikke.

Når Forsvarsdepartementet tilsynelatende blandet seg lite inn i den militære planleggingen høsten 1945, er ikke dette spesielt overraskende. Forsvaret var fortsatt et lite oversiktlig arbeidsfelt, der det gjensto å avklare både hvor store ressurser som ville stå til rådighet og hvor store kostnadene kunne bli. Satsingen på forsvaret ville i årene framover utvilsomt bli langt større enn i mellomkrigstiden, men å sette fram rammer selv for den første perioden var foreløpig vanskelig. Det ville ikke bli aktuelt for Stortinget å ta stilling til den første reisning av forsvaret før planene for perioden forelå. Og når Regjeringen skulle sørge for slike planer, sto den overfor militært sakkyndige som hadde styrket sin autoritet gjennom krigen. Det kunne rent faglig også være rimelig at de militære spilte en særlig viktig rolle i begynnelsen. Selv om enkelte norske politikere hadde fått føling med militære spørsmål under krigen, var reisning av forsvar i så stor skala nytt her til lands. Og på

grunn av gjennomgripende endringer i krigføringen fortonte spørsmål om militære forhold seg nå antakelig spesielt vanskelig. Inntil prinsipielle sider ved forsvaret var politisk behandlet måtte den ordning som sist var vedtatt av Stortinget — Forsvarsordningen av 1933 — formelt gjelde. Siden Regjeringen i eksil, også da med Oscar Torp som forsvarsminister, hadde gitt de militære myndigheter klarsignal til å utarbeide et arbeidsprogram for de 2—3 første årene på nettopp dette grunnlag (dog med åpning for en viss modernisering i samsvar med senere års erfaringer og utvikling), kunne det være naturlig at de militære ved oppstarten hjemme fikk fortsette planleggingen uten særlig nye retningslinjer og direktiver.

Innad i forsvaret kunne den sjømilitære planlegging høsten 1945 foregå nokså uforstyrret. — Ulike våpengrener var seierstolte etter krigen. Spesielt hadde ledende offiserer i marinen og flyvåpnet trolig utviklet sterk korpsånd og selvbevissthet etter flere års eksiltilværelse der de først og fremst hadde opptrådt i spenn med allierte våpenbrødre og vært forholdsvis lite i berøring med øvrige norske myndigheter. Når marinen i eksil allerede hadde trukket opp egne linjer for oppbyggingen, var det videre naturlig å ville holde fast ved disse. SOK hadde i Storbritannia ellers gått prinsipielt mot opprettelsen av en felles overordnet forsvarsledelse, og var nok i utgangspunktet reservert overfor innvirkning derfra. Som i eksil satt det også hovedsakelig offiserer med landmilitær bakgrunn i FO, med relativt liten kjennskap til sjømilitære forhold. I tillegg hadde de to på toppen, forsvarssjef Otto Ruge og sjefen for forsvarsstaben, H. Hansson, sittet i tysk krigsfangenskap og ikke deltatt i krigen ute. Det gjorde dette teamet spesielt dårlig egnet til å gå inn på planleggingen på sjømilitær side, der ledelsen hadde høstet erfaringer og idéer gjennom et aktivt eksilopphold.

Medgang for marinen førjulsvinteren 1945

Det formelle grunnlaget for planleggingen skulle altså være Forsvarsordningen av 1933, tilpasset nødvendig modernisering. Dette grunnlaget representerte ikke større begrensning nå enn i eksil. Forsvarsordningen av 1933 svarte på papiret til en anseelig flåte av relativt store sjøgående fartøyer. Det kunne likevel teoretisk være grunn til å ta forbehold for den lette krysseren marineledelsen

siktet mot, og som var en god del større enn fartøyene etter forsvarsordningen av 1933.

Forsvarets Overkommando framholdt for øvrig som et prinsipp for planleggingen at det gjaldt å skape full balanse mellom organisasjon, utdanning og materiell.³⁸ Sjøforsvarets Overkommando hadde allerede i eksil sett for seg at begrenset personelltilgang og utdanningskapasitet etter krigen ville sette naturlige grenser for tempoet i oppbyggingen. Spesielt følelig ville problemet være i starten, da et utdanningsapparat måtte bygges opp så å si fra bunnen av hjemme, og en god del av det personellet som hadde fått sin utdanning under krigen ville forsvinne tilbake til det sivile liv. Da SOK høsten 1945 utformet sitt flåteprogram for første periode, sto enda en rekke grunnleggende spørsmål mer eller mindre åpne. Problemet med utdanning og rekruttering av befal håpet marineledelsen delvis å avhjelpe gjennom midlertidige ordninger. En del av det befalet som hadde tjenestegjort under krigen, men som ikke var fast tilsatt, skulle man søke å beholde på midlertidige kontrakter. Og befalsopplæringen ville antakelig i noen utstrekning kunne fortsette ved britiske skoler og kurs de nærmeste par årene.³⁹ Hvor stor vernepliktsmasse marinen ville få syntes ennå noe uklart. Mye tydet imidlertid på at den årlige kvote ville bli mindre enn ønsket.⁴⁰ Utsiktene for både befal og menige kunne derfor tilsi begrenset tempo i oppbyggingen fra starten. Ambisjonene i flåteprogrammet lot imidlertid ikke til å være spesielt hemmet av begrenset personelltilgang og utdanningskapasitet. Sjøforsvarsledelsen gikk også inn for å framskynde det, selv om ikke alle av fartøyene ville kunne bemannes med en gang, og noen altså måtte legges opp.

Det var i begynnelsen av desember SOK ba Forsvarsdepartementet om adgang til å slå til på en gruppe britiske fartøyer som i realiteten mer eller mindre tilsvarte målsettingen for en første treårsperiode. Det var planlagt en trinnvis oppbygging av denne styrken, men «det skulle intet være til hinder for å forsere disse planer» hvis «muligheter foreligger for fortere anskaffelse av materiell.»⁴¹ Ved hjelp av reserveoffiserer og mannskaper som hadde fått opplæring under krigen, samt førkrigsreserven av personell, kunne også fartøyer i opplag være klare på noenlunde kort tid hvis situasjonen skulle kreve det.

Hvordan stilte så FO seg til et tempo på materiellsiden som kanskje ikke helt samsvarte med prinsippet om «full balanse

mellom organisasjon, utdanning og materiell»? Ennå førjulsvinteren 1945 foreligger ingen motforestillinger. Tvertimot støttet forsvarssjef Ruge forslaget om å sette fram et mottilbud overfor britene. I et skriv til FD datert 12. desember anbefalte han «... at man slår til straks og forhandler om samtlige tilbudte fartøyer.» Den lette krysseren var riktignok enda ikke iberegnet, og Ruge skrev at spørsmålet om innkjøp av krysser kunne «behandles som særskilt sak når tilbud foreligger.»⁴² Prinsippet om «full balanse mellom organisasjon, utdanning og materiell» syntes altså foreløpig ikke å stå i veien. Hverken FD eller FO synes heller å ha lagt seg opp i hva slags fartøyer SOK skulle gå inn for. De to sentrale instanser var høsten 1945 tvertimot velvillige overfor SOK's forslag. I august hadde FD samtykket i at marineattasjéen i London innledet «foreløpige forhandlinger ... for å klarlegge hva slags fartøyer skikket til å gå inn i den skisserte flåteplan vi kan vente å få ...».⁴³ Dette siktet til den store flåteplanen fra høsten 1944. Et par måneder senere hadde FD i realiteten gitt marineattasjéen bemyndigelse til å «oppta forhandlinger» innenfor rammen av den framlagte «oversikt over fartøyer som ønskes kjøpt».⁴⁴ Samtidig understreket Torp riktignok at Departement og Regjering måtte stå helt fritt når endelig avgjørelse skulle treffes. Forsvarsminneren bandt seg således ikke helt for forhandlingene. Men klarsignalet til å gå igang var i seg selv et politisk skritt.

Forsvarets Overkommando støttet altså sjøforsvarsledelsens forslag til anskaffelser. Det berodde tilsynelatende ikke på noen selvstendig vurdering av de ulike fartøystypers strategiske verdi for forsvaret av Norge. Et PM om «Norges militærpolitiske stilling som utgangspunkt for valget av marine- og flybaser og forsvaret av disse», som vi ikke kjenner innholdet av, ser ut til å ha vært eneste strategiske vurdering derfra myntet på den sjømilitære planlegging.⁴⁵ Og PMet gikk tilsynelatende bare inn på valget av marinebaser og det lokale forsvaret av disse. Men forsvarssjefen støttet altså forslaget til anskaffelser da dette ble lagt fram i oktober. Han viste også forståelse for at marinen burde ha et større fartøy som den lette krysseren, og pekte overfor departementet på at den britiske krysseren «Arethusa» («Arethusa» var fullført i 1935 og senere modernisert) noen år fremover ville være fullt anvendelig som stridsfartøy. Det var likevel den utdannelsesmes-

sige betydning og gunstige psykologiske effekt innad i marinen Ruge la avgjørende vekt på:

«Jeg mener at det er av vesentlig betydning for utdannelsen av vårt sjøoffiserskorps at marinen disponerer et slikt fartøy, og det vil også være av moralsk betydning for sjøoffiserskorpset at vår marine ikke bare består av småfartøyer»⁴⁶

De viktigste brikkene i marinens treårsplan var på plass i og med flåteprogrammet. Og kontreadmiral Corneliussen skulle altså fungere som forsvarssjef fra nyttår. Spørsmål er om marinens opplegg ville komme helskinnet gjennom den endelige politiske behandling, med ny forsvarsminister ved roret, og med Stortinget direkte involvert.

Divergerende strategiske grunnsyn

At Forsvarets Overkommando høsten 1945 sluttet seg til marinens anskaffelsesforslag, bunnet neppe i prinsipiell enighet om forsvaret. Marineoffiserer og offiser fra hæren har gjerne noe forskjellig syn på den grunnleggende strategi. Det gjelder både for truselen og hvordan ulike forsvarsoppgaver skal løses. De sparsomme vurderinger av truselen i forbindelse med treårsplanen gir liten anledning til sammenlignende analyse. Ulike meninger om hvordan forsvaret burde legges opp skulle likevel etter hvert komme fram.

Marinens endelige plan-utkast, som var ferdig i april 1946, vitnet fortsatt om relativt stor frihet i planleggingen. Det var ikke lagt skjul på at de sjømilitære selv sto for utformingen. Admiralstaben fikk betegnelsen «et planleggende organ som former den marinepolitikk som danner grunnlaget for Sjøforsvarets virke.»⁴⁷ Bruken av begrepet «marinepolitikk» kunne i seg selv tyde på en følelse av — og ønske om — å spille en ganske selvstendig rolle. Marinen hadde trolig hentet ordet fra britisk terminologi; I Norge skulle begrepet imidlertid få relativt kort levetid.

Liksom i flåteplanen i eksil, lot Admiralstaben i Treårsplanen til å være mest opptatt av hvem som ville bli Norges allierte i neste krig, og av hvilke følger dette burde få for oppbyggingen av et norsk forsvar. Den gjentok også formuleringer hentet fra eksil, om betydningen av «... at Norge forsvarsmessig sett er i nøye harmoni

med i det minste en av de europeiske stormakter ... med felles strategiske og taktiske doktriner, utarbeidet på forhånd.»⁴⁸

Norske militære myndigheter hadde for øvrig også i mellomkrigstiden tenkt at kompaniskap med Vestmaktene og særlig Storbritannia ville være aktuelt dersom Norge mot alle odds skulle bli utsatt for et angrep.⁴⁹ Det var imidlertid da ikke aktuelt å forutsette hjelp utenfra i utformingen av norsk forsvar. Men med krigens erfaringer var det blitt naturlig å ta hensyn til muligheten for assistanse, og krigen hadde illustrert behovet for at vilkårene for slik hjelp er tilrettelagt på forhånd. Den hadde også vist at Norge lå strategisk utsatt til, og ikke kunne regne med å holde seg utenfor en ny stormaktskrig. Å ha tilhørt en krigsallianse og kjempet side om side med allierte, hadde fjernet psykologiske barrierer for et framtidig krigsfellesskap hos både politikere og militære.

Ledende offiserer fra Hæren var etter krigen også innstilt både på hjelp utenfra og på at forsvaret skulle bygges opp med slik hjelp som en strategisk forutsetning. Hæren var likevel på mange måter annerledes stilt enn marinen. Og det gjaldt ikke bare for utgangspunktet fra eksil. Hærens offiserer med eksilopphold fra Storbritannia var etter hjemkomsten kommet til å spille annenfiolin i forhold til offiserer hjemvendt fra krigsfangenskap i Tyskland. Vi har allerede nevnt toppstillingene i FO. Sjefen for Hæren, generalmajor Ole Berg, hadde for sin del bakgrunn fra Milorg og senere som sjef for polititroppene i Sverige.

Hæren har videre som forsvarsgren karaktertrekk som kunne tilsi et noe annet syn enn hos marinen både på forsvarsmessig samordning med britene og på norsk forsvar i alminnelighet. Hærens rolle er preget av at kampen for dens vedkommende må forutsettes først og fremst å skulle foregå på norsk jord. Og i siste instans, dersom en angriper klarer å trenge gjennom forsvaret til sjøs og i luften, vil mye stå og falle med hæren. Dette gjør trolig at strategisk tankegang hos hær-offiserer som regel er mer begrenset til forsvaret av selve landet og vitale deler av dette enn tilfellet kan være med de fra andre forsvarsgrener, og kanskje også mer dreier seg om hvordan det endelige militære nederlag skal unngås. I tillegg ligger muligheten til direkte assistanse og operativt samarbeid mer på avstand for Hæren enn for marinen og flyvåpnet. Dette vil også gjenspeile seg i synet på hvordan militært makkerskap mellom Norge og andre land bør arte seg. Hæren ser

gjerne i kompaniskap først og fremst en mulighet til unnsetning før landets eget forsvar er nedkjempet, og er relativt opptatt av å skulle holde stand og sikre egnete mottaksområder til hjelpen kan rekke fram. Den grunnleggende idé blir gjerne å optimalisere forsvaret til en strategisk defensiv, for å vinne mest mulig tid. I dette bildet kan det synes viktigere å skreddersy et forsvar etter spesielle forhold i Norge enn å bygge opp styrker etter samme linjer som den hjelpende makt, med tanke på operativt samarbeid.

Hærens noe defensive tankegang, påtvunget av erkjennelse av relativ militær svakhet, kom for øvrig til uttrykk hos fungerende forsvarssjef, generalmajor Hansson, i forbindelse med treårsplanen. En betenkning med sikte på selve stortingsmeldingen om planen forelå i juni 1946, og fikk altså ikke noen betydning i marinens planlegging. Den gikk imidlertid ut fra at selv om Norge liksom i mellomkrigstiden formelt var alliansefritt, måtte norsk forsvar legge opp til hjelp utenfra:

«Skulle vi bli angrepet, bør vår forsvarspolitik være således ledet, at militær støtte fra den annen part i den forutsatte stormaktskrig blir mulig før vi blir nedkjempet. Våre forsvarsforberedelser i fred og strategi i krig må ta sikte på en slik strategi.»⁵⁰

Og det het lenger ut:

«Vi må søke løsningen i en strategisk defensiv som tilsikter å oppholde fienden lengst mulig, så hjelpen utenfra kan rekke fram.»

Hanssons skisse la relativt stor vekt på at norsk forsvar iførste omgang måtte kunne stå imot en fiende alene. Og fra Hanssons side var det åpenbart tanken at alle forsvarsgrener skulle innrettes med sikte på den oppholdende strategien, der Sjøforsvarets primære oppgave måtte bli å redusere kraften til et sjøverts angrep mest mulig. Selv med relativt hurtig sjømilitær hjelp utenfra, måtte også marinen regne med å kjempe alene til å begynne med, og altså innrette seg først og fremst mot det.

Den avstand vi øyner mellom ulike forsvarsgrener i synet på hvordan forsvaret burde innrettes — mellom Sjøforsvarets relativt allianseorienterte opplegg, som siktet mot operativt samarbeid med den britiske marinen etter modell av annen verdenskrig, og Hærens mer nasjonalt orienterte konsept, med et mer rendyrket og nøkternt invasjonforsvar til å oppholde fienden inntil hjelp kunne nå fram

ser imidlertid ikke ut til å ha skapt særlig motsetninger i forbindelse med treårsplanen. De ulike våpengrener kunne i første omgang stort sett følge egne idéer og ønsker i planleggingen. Fullstendig utredning av prinsippene for norsk forsvar ville også først være aktuelt i forbindelse med forsvarskommisjonens arbeid.

FD's fordelingspolitiske linje

Inntil styrkeforholdet mellom forsvarsgrenene kunne bli drøftet i forbindelse med Forsvarskommisjonens arbeid, måtte dette spørsmålet få en foreløpig avklaring av hensyn til fordelingen av forsvarsmidler i de nærmeste årene.

Otto Ruge hadde altså i august 1945, da han satte i sving arbeidet med treårsplanen, uttalt at det gjaldt å få sammenarbeidet de enkelte forsvarsgreners arbeid til ett fellesprogram, slik at den nødvendige avveining forsvarsgrenene imellom kunne finne sted. Vi har sett at forsvarsminister Oscar Torp valgte å holde seg foreløpig noe tilbakeholden, i påvente av et samlet forslag til treårsplan fra de militære myndigheter.

Etterjulsvinteren 1946 kom nye forsvarspolitiske retningslinjer fra Jens Chr. Hauge, med betydning for styrkeforholdet. Inngrepet var delvis framkalt av kravene for okkupasjonsdeltakelse i Tyskland, og nødvendigheten av å få endret Hærens forslag til treårsplan, som ikke var innrettet på slik deltakelse. Men initiativet var nok også motivert av behov for å moderere forsvarsgrenenes framlagte utkast til treårsplaner både i økonomisk henseende og når det gjaldt utskrivningsstyrke.

Etter krigen forelå det tverrpolitisk enighet om at landet skulle ha et forsvar som kunne stå imot angrep bedre enn tilfellet hadde vært i 1940, og at større ressurser enn i mellomkrigstiden heretter skulle settes av til forsvaret. Likevel var det naturligvis grenser her for hvor langt politisk vilje kunne gå, særlig når ingen umiddelbar fare syntes å true landet. For FD og Regjeringen var det utvilsomt vanskelig å beregne rammer for forsvaret framover. I slutten av desember 1945 ba FD Forsvarets Overkommando om et kostnadsoverslag for driften i de nærmeste årene basert på de militære planutkast.⁵¹ Kalkylen som kom på bordet, må ha gitt grunn til uro.

I tillegg til regulære driftsutgifter sto altså store framlegg om materiellanskaffelser i Storbritannia for døren. Vel hadde Regjeringen tenkt å gjøre opp med britene delvis ved hjelp av pundtilgodehavender fra krigen. Landets økonomiske bæreevne var imidlertid blitt svekket med okkupasjonen; det var bl.a. utsikt til realkapital og nasjonalinntekt under førkrignivå de nærmeste år.⁵² I Stortinget ser det videre ut til å ha vært en voksende skepsis mot omfattende forsvarsbevilgninger: Forsvarsministeren uttalte f.eks. i Stortinget våren 1946: «Etter frigjøringen var det en forsvarsbegeistring ... Denne ... har fortatt seg etterpå, og den måtte forta seg etterpå ...».⁵³ Oppbyggingen av forsvaret måtte videre konkurrere om bevilgninger med store og ressurskrevende gjenreisingsoppgaver på sivil sektor.⁵⁴ Det gjorde seg for øvrig gjeldende en oppfatning at landets militærstell hadde sløst med midler det første etterkrigsåret.⁵⁵ Regjeringen hadde sommeren 1945 fått Stortingets fullmakt til å løse de oppgaver som falt på forsvaret, og det første forsvarsbudsjettet som ble framlagt etterjuls vinteren 1946 fortonte seg langt på vei som en regnskapsavleggelse. Og dømt etter den første noe amputerte forsvarsdebatten i april, syntes alle partier på Stortinget at beløpene var meget høye. Behovet for sivil arbeidskraft betød ellers konkurranse om årskullene.

For Forsvarsdepartementet representerte beslutningen etterjuls vinteren 1946 om å delta i okkupasjonen av Tyskland trolig også en velkommen anledning for å få modifisert de foreliggende utkast til treårsplaner. Hypotesen er at beslutningen lot til å åpne for en reduksjon av Hærens rammer både økonomisk og mannskapsmessig, og at dette politisk sett ikke bare var ønskelig for å dempe den totale ressursbruk til forsvaret, men også for å gi Sjøforsvaret og Luftforsvaret høyere prioritet i gjenreisningen.

Modifisering av Hærens opplegg for treårsperioden hadde også en viss sammenheng med at Jens Chr. Hauge var tilhenger av å prioritere kvalitet framfor å satse på en bredt anlagt oppbygging av Hæren etter førkrigsmønster. Det var i mars Jens Chr. Hauge kom med de nye direktivene. I en skrivelse til FO datert 18. mars het det at beslutningen om norsk deltakelse i okkupasjonen av Tyskland ville forrykke grunnlaget for Hærens treårsplan.⁵⁶ Blant annet ville praktisk talt alt brukbart befall bli bundet til oppsetning av okkupasjonsstyrker og oppøvingen av de aller yngste årsklasser. Dermed ville etteroppøving av årsklassene 1940-45 antakelig

måtte gis lavere prioritet. Selv om departementet aktet å foreslå vernepliktsalderen senket med ett år — slik at forsvaret i treårsperioden trolig kom til å disponere fire årsklasser — ville total disponibel mannskapsmengde bli mindre enn tidligere beregnet. Samtidig ville kravet om utskrivningsstyrke bare øke for Sjøforsvaret og Luftforsvaret. Store materiellanskaffelser sto for døra, og for disse forsvarsgrener ville mannskapsbehov og organisasjon være mer fastlagt av materiellet enn tilfellet var for Hæren; Hæren ville derfor måtte tilpasse sin organisasjon når de øvrige forsvarsgreners «uomgjengelige» behov var dekket. Dette betød ifølge FD at Hærens utkast til treårsplan var basert på en for vid ramme.

Departementet var dessuten satt under press økonomisk:

«For Departementet spiller ... også et økonomisk moment inn — nemlig hensynet til at Hærens prosentvise andel av de samlede forsvarsbevilgninger sannsynligvis vil måtte reduseres sammenlignet med forholdet etter forsvarsordningen av 1933, for at den nødvendige utbygging av Sjøforsvaret og Luftforsvaret skal kunne foretas.»

Forsvarsdepartementet ba om FO's medvirkning til at det ble utarbeidet en ny treårsplan for Hæren: En plan frigjort fra hærordningen av 1933 hva angikk både ramme og innhold; som sammenlignet med Hærens foreliggende planutkast skulle vise snevrere personellramme og en oppsetting etter helt moderne linjer; som opptok i seg okkupasjonsvirksomheten i Tyskland; og som baserte seg på et normalt årlig driftsbudsjett på ca. 80 millioner kroner istedet for 120 millioner. Departementet opplyste samtidig at Sjøforsvarets og Luftforsvarets planer ville måtte gjennomgå en mindre nedjustering i mannskapsstyrke, men at en der aktet å holde fast ved de bebudete budsjett-rammer.

En overveiende del av FD's framførte premisser i denne sammenheng kunne oppfattes som midlertidige. Hæren lot foreløpig til å ha et mindre fastlagt program, og derfor større muligheter for moderasjon. Dempet vekst der ville også være forenlig med tankene i favør av å satse på kvalitet framfor kvantitet. I en tid der ingen umiddelbar militær fare syntes å true Norge, kunne langsomt men systematisk et kvalitativt bedre landmilitært beredskap bygges opp gjennom opplæring i Tyskland. Okkupasjonsdeltakelse kunne videre gi mulighet for tilførsel av billig materiell og være med på å avhjelpe Hærens materiellproblemer. Sånn sett kan FD's prioritet til

sjø- og luftforsvar i treårsplanen fortone seg som en naturlig og nærmest uavvendelig følge av de foreløpige muligheter og begrensninger innenfor trange rammer.

En slik forklaring trenger ikke stå i veien for at det eksisterte et mer prinsipielt syn i FD, som støttet den fordeling som praktiske omstendigheter langt på vei kan synes å ha gjort nødvendig. Ved minst en anledning ga Forsvarsdepartementet på denne tiden uttrykk for et presumptivt varig syn, som angivelig hadde spilt inn ved fordelingen av bevilgninger og mannskaper også på den første perioden. Det var i selve stortingsmeldingen om treårsplanen som ble lagt fram høsten 1946:

«Ved fordelingen av bevilgninger og mannskaper i treårs-perioden har departementet lagt vekt på en relativ forsterkning av sjøforsvar og luftforsvar som synes å være en uomtvistelig erfaring fra krigen.»⁵⁷

Dette siktet øyensynlig først og fremst til selve angrepet på Norge i 1940 — som jo hovedsakelig var båret fram over sjøen og gjennom luften.

En emosjonell dimensjon spilte trolig i noen grad også inn. Flyvåpnet og marinen hadde gjennom sin aktive medvirkning under krigen opparbeidet seg en alminnelig ekstra anseelse. Dette i kombinasjon med en ikke fullt så gloriøs krigsbakgrunn for hæren og en trangere start for hæren etter hjemkomsten, bidro foreløpig til å gjøre det politisk kurant å gi marinen og flyvåpnet en viss prioritet.⁵⁸

Det var nok med en viss optimisme at Admiralstaben utformet sitt forslag til treårsplan, selv om hverdagen hjemme ganske raskt hadde dempet de største forventningene fra eksil. Enkelte grunner til optimisme — relativt stor vekt på strategiske erfaringer fra angrepet på Norge i 1940, og gunstige psykologiske virkninger av marinens krigsinnsats — hadde forsvarspolitisk gyldighet iallfall fram til høsten 1946 da stortingsmeldingen om treårsplanen ble lagt fram. Spørsmålet er om de tross alt relativt gunstige vilkår for marinen, i en ressursmessig vanskelige situasjon for landet, var tilstrekkelig til å få flåteprogrammet for perioden satt ut i livet.

Marinens endelige opplegg og engangsbevilgningen

Forhandlinger, og det endelige økonomiske albuerom

Vi har allerede vært inne på innledningen til forhandlingene med britene om materiell. FD hadde i oktober 1945 i realiteten approbert forhandlingsresultatet for Luftforsvaret «under forbehold av Stortingets godkjennelse»⁵⁹, og i begynnelsen av desember ble det fremmet en egen proposisjon for denne del. Men behovet for reduksjoner vinteren 1945/46 hadde også rammet forhandlingene. Britene hadde i utgangspunktet også kommet til å forlange markedspriser for Sjøforsvaret og Hæren.

En nøkkel til en økonomisk løsning lå også på materiellsiden i beslutningen etterjuls vinteren 1946 om å delta i okkupasjonen av Tyskland. Regjeringen besluttet samtidig å søke å få okkupasjonsstyrken utrustet av britene, og hadde tidligere i alle tilfelle sørget for å stryke materiellsettet øremerket for okkupasjonsstyrken fra hærens innkjøpsliste.⁶⁰

I den første noe amputerte forsvarsdebatten i april kalte G. Natvig Pedersen, nestformann i Stortingets militærkomité og DNA's stortingsgruppe, det første forsvarsbudsjettet et «krisebudsjett».⁶¹ Han siktet ikke til engangsbeløpet for ekstraordinære anskaffelser og forsyninger — som enda ikke sto på dagsorden. Likevel var beløpet formidabelt: I realiteten omtrent to og en halv gang høyere enn det etter førkrigsnivå relativt romslige forslaget av januar 1940 fra regjeringen Nygaardsvold for 1940—41. (De nærmest påfølgende forsvarsbudsjett — for 1946/47 og 1947/48 — kom til å utgjøre bare litt over halvparten av 1945/46 budsjettet.) Tre faktorer var dog formildende. Det hadde etter frigjøringen vært et uvanlig høyt antall mann under våpen — særlig for vaktoppgavene — som i brorparten av budsjetterminen dessuten hadde vært avlønnet etter de høye satsene i krigsregulativet. Videre skulle over 1/5 dekke utrustning som polititroppene hadde fått i Sverige.⁶² Som et tillegg til det regulære budsjett ventet likevel potten til ekstraordinære anskaffelser og forsyninger. Forsvaret trengte en ny startkapital av moderne materiell og utstyr. FD's

opprinnelige total-ramme her framgår ikke av det foreliggende materialet. FD foreslo til syvende og sist 300 millioner kroner; omtrent like mye som det regulære budsjettet 1945/46. Engangsbevillingen skulle dog fordeles jevnt over de to første budsjettårene. Når Sjøforsvarets andel øyensynlig ikke endret seg meget fra det opphavelige, kan det tyde på liten endring også for total-rammen.

Særlig margin overfor egen stortingsgruppe hadde iallfall ikke Regjeringen. Ved debatten i stortingsgruppen 16. januar hadde for eksempel G. Natvig-Pedersen uttalt at folk ville få sjokk overfor forsvarsbudsjettet.⁶³ Når det gjaldt anskaffelsene gikk gruppen ved samme anledning med 38 mot 6 stemmer sogar inn for å skjære ned med 1/3 Regjeringens budsjett-forslag på 25 millioner kroner til flyvåpnet. Meningsforskjeller innen DNA kommer bare glimtvis fram i materialet. I den ovennevnte debattet 16. januar hadde iallfall stortingsgruppens motstand og argumentasjonen til enkelte fått partisekretæren, Haakon Lie, til å «eksplodere».⁶⁴ Han framholdt at nettopp stortingsgruppen hadde hovedansvaret for den manglende beredskap 9. april, og advarte mot at lignende stemninger skulle bre seg på ny. Når hele gruppen til sist likevel stemte for hele budsjettet, med et unntak på 20 millioner (12,5%) av engangsbeløpet for Hæren, skyldes det heller ikke bare at de følte seg stilt overfor et fait accompli. Det ville for DNA-medlemmer være utakknemlig å gå mot Regjeringen eller flertallet i stortingsgruppen i forsvarsspørsmål rett etter krigen. Det gjorde seg gjeldende en betydelig skyldfølelse for landets svake forsvarsberedskap i 1940. Og for Regjeringen og ledende partifolk var det utvilsomt om å gjøre å skape et bilde av et parti som hadde lært av erfaringene. De borgerlige partier kunne også bruke en splittelse som et vitnesbyrd om manglende lærdom. Etter krigen var det ellers mer enn tidligere om å gjøre å framstå samlet i utenriks- og forsvarspolitikken på tvers av de partipolitiske grenser. Det vanligvis relativt forsvarsvennlige Høyre var da også med på nedskjæringen på 20 millioner for Hæren.

Stortinget holdt imidlertid igjen på tempoet på materiellsiden. Militærkomitéen må i realiteten ha lagt proposisjonen for Luftforsvaret på is. Regjeringen fikk videre i januar 1946, tross positive enstemmige vedtak i regjeringskonferanser, tommelen foreløpig ned for å slutføre forhandlingene med britene — også for Hæren og Sjøforsvaret.⁶⁵ Dette berodde på motvilje i Stortinget mot å foregripe behandlingen dels av selve budsjettet og dels av treårs-

planen. Mye tyder på at Jens Chr. Hauge deretter så sent som i første halvdel av februar tenkte å legge fram stortingsmeldingen om Treårsplanen tidsnok til Stortingets behandling for materiellspørsmålet. (Oscar Torps opprinnelige tidsplan hadde altså gått ut på at de militære myndigheter skulle være ferdig med sitt forslag til treårsplan i begynnelsen av november 1945, og at et program skulle kunne forelegges Stortinget i midten av januar 1946.) I første halvdel av februar hadde FD et utkast til stortingsmelding ute hos de militære myndigheter til høring. Ambisjonen om å få sammenarbeidet de enkelte forsvarsgreners arbeid til ett fellesprogram var tydeligvis ikke blitt realisert. Departementet hadde åpenbart uten å gå veien gjennom FO skaffet seg de respektive forsvarsgreners plan-utkast som arbeidsgrunnlag.⁶⁶ At utkastene i strid med både forutsetningene og normal prosedyre var skaffet utenom FO, illustrerer for det første forsinkelsen på militær side, og vel også en alminnelig innskrenkning av FO's autoritet etter general Ruges avgang. Det er sannsynlig at Jens Chr. Hauge iallfall innen februar hadde bestemt seg for å erstatte den felles overordnede forsvarsledelse med en forsvarsstab, direkte underlagt FD, og å fjerne stillingen som forsvarssjef i fredstid. Da så ytterligere forsinkelser inntraff, blant annet på grunn av nødvendigheten av å revidere treårsplanen — særlig for hæren, og stortingsmeldingen likevel ikke kunne bli ferdig tidsnok, regnet Regjeringen tydeligvis med å få bevilget det nødvendige beløp uten særlig detaljert komitébehandling, og med en relativt enkel (felles) proposisjon. Men Militærkomitéen tok seg god tid, og Jens Chr. Hauge måtte sannsynligvis sørge for å gi fyldigere opplysninger enn egentlig beregnet. Det er betegnende for forsinkelsene at Militærkomitéens formann, Høyres Sven Nielsen, i den avgjørende stortingsdebatten i juni likevel ikke var helt fornøyd: «Vi har vært stillet like overfor spørsmålet, enten å forlange ytterligere opplysninger som ... ville bety ytterligere utsettelse, eller å gå med på proposisjonen ...».⁶⁷

Hvor mye beslutningen på etterjulsvinteren om å delta i okkupasjonen av Tyskland kan ha bidratt til å forsinke prosessen på materiellsiden, er vanskelig å si. En egen proposisjon «om innhentelse av Stortingets samtykke til at Norge opptar forhandlinger og slutter avtale med Storbritannia om deltakelse med norske styrker i okkupasjonen av Tyskland», ble imidlertid behandlet ved hemmelig møte i Stortinget 14. mai 1946. FD hadde lagt denne fram allerede 8. mars. Proposisjonen «om ekstraordinære anskaf-

felser og forsyninger til gjenoppbygging av forsvaret» ble så behandlet ved hemmelig møte i Stortinget 13. juni. En forhandlingsdelegasjon med de nødvendige fullmakter reiste dermed til London ca. 1 uke senere.

At regjeringens forsøk på å få en hurtig avgjørelse på materiellspørsmålet etterjuls vinteren 1946 hadde strandet på motstand i Stortinget, må også sees på bakgrunn av ekstraordinære sider ved forholdet mellom regjering og storting den første etterkrigstiden. Etter fem års krigstilstand og separasjon kunne for det første Stortinget som sådan ha behov for å markere sin konstitusjonelle myndighet vis-à-vis Regjeringen. Regjeringen fungerte i de første etterkrigsmånedene dertil uten noe bevilget budsjett — delvis ved ekstraordinære fullmakter. Og i regjeringen gjorde det seg samtidig åpenbart gjeldende en del krigstidsmentalitet og tilbøyelighet til å ville bruke enkle og dels ukonvensjonelle framgangsmåter. Allerede høsten 1945 hadde jo f.eks. regjeringen approbert forhandlingsresultatet for Luftforsvaret «under forbehold av Stortingets godkjennelse.» Forhandlingene om innkjøp av britisk militærmateriell kunne i noen grad også synes å ville foregripe selve planleggingen for treårsperioden og den politiske behandling her. Denne faren kunne iallfall synes overhengende etterjuls vinteren 1946 da regjeringen gikk inn for å slutføre forhandlingene også for Hæren og Sjøforsvaret, uten samtidig å kunne presentere den avgjørende treårsplanen. De store utgifter til forsvaret, og oppfatningen av sløsing der, må også ha stimulert kravet om å se nærmere på hva pengene skulle brukes til.

Bortfallet av materiellsettet for okkupasjonsstyrken (over 1/3 av innkjøpslisten for Hæren), kan sees som et utslag av «FD's fordelingspolitiske linje». FD's opprinnelige engangsbeløp for Sjøforsvaret, 100 millioner kroner, fikk imidlertid heller ikke stå helt urørt. En økning kom tilsynelatende ved et tillegg for kystartilleriet på 9 millioner kroner. På den annen side ble det i siste halvdel av februar 1946 klart at «ekstraordinære anskaffelser av forråd» — anskaffelser til beredskap av kull, olje, reserve av ammunisjon etc., samt diverse bestillinger av uniformer etc. foretatt under Finansavtalen - i sin helhet skulle gå av sjøforsvarets beløp.⁶⁸ (Beløpet der lå i størrelsesorden 20 millioner kroner.) Selv om dette ikke akkurat representerte reduksjon for Sjøforsvaret, ble andelen til innkjøp av fartøyer mindre enn ventet.

Admiralty hadde faktisk gitt et nytt og noe lavere tilbud i

januar.⁶⁹ Dette skyldtes åpenbart dels et visst press fra norsk side og en akkumulert velvilje overfor nordmennene etter krigen. Selve forhandlingene, og sakens utvikling på britisk side, skal vi ikke her gå særlig inn på. Britisk sikkerhetspolitikk for etterkrigstiden gikk generelt ut på å knytte mest mulig omfattende og varige funksjonelle bånd til bl.a. Norge på det militære området, ikke minst på materiellsektoren. Dette kunne også tjene britisk økonomi. Den britiske marine hadde videre etter krigen et overskudd på krigsskip, og prøvde i januar-tilbudet faktisk å bli kvitt noen få ekstra, stort sett mindre, brukte fartøyer. De ville nå også gjerne få solgt krysseren «Arethusa».

For den norske sjøforsvarsledelsen knyttet det seg åpenbart størst spenning til utfallet for krysseren. Fartøyet spilte operativt en nøkkelrolle. Det var samtidig psykologisk spesielt viktig. Men utfallet av den politiske avgjørelsesprosess på norsk side var fortsatt usikkert her. «Arethusa» ville riktignok ikke koste mer enn en av de nyeste jagerne, og var som lett krysser meget rimelig. Marinens engangsbeløp ville imidlertid alt i alt bli for knapt, selv i forhold til januar-tilbudet. Marinen fryktet ikke minst prinsipielle invendinger mot kryssere. Sjøforsvarsledelsen la derfor tydelig spesielt an på å overbevise FD om berettigelsen her.

SOK's endelige forslag til en anvendelse av engangsbeløpet — etter muntlig oppdrag fra FD ved offentliggjøringen av budsjettet — datert 1. mars, inneholdt to alternativer. Bare ett omfattet krysser, og krysseren ville nå eventuelt komme på bekostning av en av de nyeste jagerne. Dette var ikke direkte begrunnet. For øvrig var forslaget overensstemmende med det britiske januar-tilbudet:

Alt. 1.

Krysseren «Arethusa».

3 C-klasse jagere

Jageren «Stord».

Jageren «Arendal».

6 ubåter av «Ula» klassen.

3 korvetter.

2 store minesveipere.

2 motorminesveipere.

Jageren «Glaisdale».

10 M.T.B.er.

Utstyr til skoler. «70

Alt. 2.

Samme materiell som

ovenfor, men krysseren

«Arethusa» ombyttet med

en C klasse jager.

Nye toner fra marineledelsen vinteren 1945/46

Admiralstabens endelige utkast til treårsplan var altså ferdig i april 1946. To tidligere utkast, henholdsvis av november 1945 og januar 1946, foreligger ikke. Fiendetruselen, og marinens oppgaver, var ikke direkte nevnt. Primær rettesnor var fortsatt flåteplanen fra eksil, men kontinuiteten var blitt mindre synlig. Flåten ville videre i første omgang ikke kunne bli helt etter den ideelle oppskriften.

Av det vesle som fantes av norsk førkrigsmateriell, var det meste både nedslitt og foreldet. Men fem torpedojagere ville etter ombygging kunne brukes som eskortefartøyer og muligens som mineleggere (en fartøystype marinen ellers ville mangle). For øvrig var først og fremst en noe større ikke ferdigbygget jager av interesse. Tidsplan for istandsetting av disse fartøyene manglet. Nybygging av fartøyer i Norge var foreløpig lite aktuelt; det berodde både på utilstrekkelig kompetanse og verftskapasitet, og på behovet for tidligst mulig å oppnå et minimum av beredskap. Amerikansk materiell var dessuten ført opp: sju minesveipere, tre patruljebåter og en ubåtjager — allerede på norske hender under Lend-Lease-vilkår. De var imidlertid vurdert som «ikke meget verdt» som krigsfartøyer, og var derfor bare interessante på vilkår av en meget lav pris. Det var ellers overtatt 4 tyske E-båter, en type motortorpedobåter som dog manglet reservedeler og derfor ville ha kort levetid. SOK hadde ønsket å overta ytterligere en gruppe mindre tyske fartøyer, deriblant 4-6 undervannsbåter, men fryktet nå at stormaktene faktisk ville dele alle gjenværende tyske fartøyer mellom seg.⁷¹

Britisk materiell ville selvsagt være avgjørende. Alene resultatet av de pågående forhandlinger ville altså langt på vei kunne dekke SOK's erklærte målsetting for treårsperioden. Å oppnå en rendyrket «taktisk enhet» — 1 krysser, 2 jagere og 4 torpedobåter — ville imidlertid være umulig i første omgang. Den spesielle nye torpedo-båttypen ville nemlig enda mangle. En regnet med at selv planer for disse fartøyene tidligst kunne være ferdig om to år.⁷²

Den planlagte disponering av flåten for treårsperioden, i plan-utkastets oversikt over «Beredskaps og Øvelsesutrustning», tydet heller ikke på streben etter det teoretiske idealet. Det var hensikten å opprette en «øvelsesavdeling». Denne skulle rimeligvis også

taktisk sammensveises. Hvilke fartøyer skulle dog delta? Krysseren og jagerne skulle «holdes i full drift» i den utstrekning øvelsesbudsjettet tillot det — ett eller to av disse fartøyene ville likevel til stadighet være til hovedettersyn. En del mindre fartøyer (mineleggere, minesveipere og MTBer) skulle «tildeles» for en viss tid av året, men skulle ellers ligge i opplag. Undervannsbåtene — de skulle holdes i drift året rundt — ville «i almindelighet» ligge under sjefen for undervannsbåtstasjonen. Men de ville under samøvelse med andre styrker bli stillet under Flåtesjefen, sjef for øvelsesavdelingen. Særlig mer om sammensetning og bruk av avdelingen ble ikke sagt i planutkastet. Men vi aner en tilbøyelighet til å utvide utvalget av fartøyer i den sammensatte fartøysstyrke, i motsetning til den rendyrkede «taktiske enhet».

Representerte «øvelsesavdelingen» så et skritt i retning av en bredere sammensatt kysteskadre, slik vi kjenner den fra Admiralstabens omtalte konsept fra like før krigen (3 eskadrer à 1 artilleriskip/krysser, en jagerdivisjon, 1 UVB-divisjon og 1 MTB-flotilje)? Og innebar dette eventuelt også en justering av prinsipiell karakter tross den høytidelige framførelse av flåteplanen fra eksil? Det synes som om det også på ledende sjømilitært hold på denne tiden har forekommet variasjoner i synet på om eller i hvilken utstrekning motortorpedobåter og undervannsbåter burde kombineres operativt og formelt med øvrige- og særlig de store — sjøgående fartøyer. (En alminnelig linje til fordel for å kombinere som nevnt, blir heretter kort og godt kalt «kombinasjons-linje».)

De to mest framtreddende sjømilitære skikkelser nå synes å ha vært sjefen for Admiralstaben (fram til våren 1946), kontreadmiral E. C. Danielsen, og hans etterfølger ved den nye Sjøforsvarets stab, kommandør Skule Storheill. Danielsen gikk for sin del delvis inn for en «kombinasjonslinje». Det vises blant annet idet han i midten av desember 1945, i et notat til FD, forsøker å underbygge marinens forslag til anskaffelser. Han henviser da til de ovennevnte eskadrer: «... men oppsetting av eskadrer og deres fordeling i landsdelene er fremdeles aktuell. Eskadrens sammensetning idag er:

1 krysser

2 store jagere (Stord-jagere)

4 torpedobåter (ca. 1000 tons)

4 u.v.båter (ca. 500 tons)

8 M.T.B.er»⁷³

I et noenlunde beslektet eksempel — SOK's endelige forslag av 1. mars 1946 til anvendelse av engangsbevilgningen, øyensynlig også forfattet av E.C. Danielsen — var den sammensatte styrke ikke direkte nevnt. Men krysseren skulle her blant annet være ryggraden i en styrke bestående av «dette fartøy, jagere og torpedobåter i samarbeide med undervannsbåter og motortorpedobåter».⁷⁴ Skule Storheill derimot, som høsten 1944 var primus motor på norsk side for utformingen av de taktiske enheter, later til å ha vært tilbøyelig til å holde fast ved konseptet fra eksil, med motortorpedobåter og undervannsbåter primært i separate formasjoner. Vi kan merke det i en redegjørelse for flåteplanen fra 1946, der han etter å ha pekt på torpedovåpnets spesielt avgjørende betydning for den norske marine i fravær av sjøbaserte fly og slagskipets kanoner, streifer de aktuelle torpedoførende fartøyer (jagere, torpedobåter, undervannsbåter og motortorpedobåter):

«Av disse egner undervannsbåter og motortorpedobåter seg dårlig for samarbeide med andre fartøyer, selv om de dog er meget nyttige til spesielle formål.»⁷⁵

Når konseptet fra eksil formelt ble forfektet som ledestjerne ved Admiralstabens endelige plan-utkast, må dog Danielsen — som sjef iallfall under utforming av den aktuelle delen — ha vært innforstått med det. Hvem som hadde vært forfatter eller direkte toneangivende i dette arbeidet, er uvisst. Men variasjonene i Danielsens stabsjefs-periode den første etterkrigstiden, også når det gjaldt malen for «de taktiske enheter», kan tyde på at selv han ikke hadde et avklart syn her. At Danielsen i størstedelen av karrieren, fra 1917 til 1937, hadde arbeidet i undervannsbåtsvåpnet, og før krigen hadde tilhørt den krets av offiserer som gikk inn for ubåter og MTBer,⁷⁶ kan være noe av forklaringen. Behov for å vise til og ta skritt i retning av førkrigsidéer kunne også bero ganske enkelt på aldersforskjell mellom aktørene. I 1946 var Danielsen 58 år, Corneliussen 65 år, mens Storheill var «bare» 39 år. At Danielsen, og Corneliussen som fortsatt var sjef for sjøforsvaret, hadde tjenestegjort i Admiralstaben i årene fram mot krigsutbruddet, kunne videre gjøre det faglig ekstra nærliggende for dem — også som team — å betone de ovennevnte eskadrer. Det kunne også være behov for å legitimere egen tankegang og virksomhet før 9.

april. Tilbøyelighetene i retning av førkrigskonseptet representerte dessuten ikke noe avgjørende avvik fra flåteplanen. For det første hadde eskadreidéen fra like før krigen spilt en viktig rolle som utgangspunkt i eksil. Og det var ikke snakk om å rokke ved flåteplanen når det gjaldt samlet antall fartøyer.

Det var først og fremst i forbindelse med de pågående forhandlinger om innkjøp av britisk materiell at marineledelsen viste til og til en viss grad etterlignet førkrigskonseptet. I den noe eiendommelige situasjonen der disse forhandlingene pågikk parallelt med planleggingen for treårsperioden, var det nok også nærliggende å hevde egne prinsipper ved planleggingen, og samtidig opptre pragmatisk med sikte på å få hånd om den aktuelle gruppe fartøyer i forbindelse med forhandlingene. Det å betone kontinuitet og samsvar i forhold til tankegang før krigen kunne bidra til å dempe inntrykket av en ny og langt mer ambisiøs marinepolitikk; det kunne også bidra som påminnelse om politikernes neglisjering av forsvarets og de sakkyndiges syn før krigen.

Representerte «kombinasjonslinjen» samtidig en viss geostrategisk nøkternhet — i retning av et mer nasjonalt innrettet sjøforsvar for de nære kystfarvann? Lite hadde iallfall tydet på det i begynnelsen av desember 1945. I anmodningen til FD om å få framsette et mottilbud til britene understreket marineledelsen behovet for å kunne samarbeide med allierte, også om oppgaver langt til sjøs:

«Marinens oppgaver kan, hvis vi tar oppgavene alvorlig, komme til å strekke seg langt til sjøs, bl.a. for å delta i beskyttelsen av vår handelsflåte og våre innførselsveier. Uten hensyn til den militærpolitiske situasjon må vi ha en Marine bestående av fartøyer som kvalitativt står på høyde, skip for skip, og som kan samarbeide med våre allierte.»⁷⁷

Det er imidlertid her tydelig behov for å gjøre konseptet uavhengig av den militærpolitiske situasjon. Når Admiralstaben en ukes tid senere i en redegjørelse til FD igjen prøvde å vinne gehør, sporer vi ikke bare ytterligere avstandtagen fra en egen «marinepolitikk», men også en betoning av et mer rendyrket nasjonalt forsvar. Marinens oppgaver ble nå ikke nevnt. Selv om flåteplanens totalramme av fartøyer fortsatt sto ved lag, ble den i motsetning til sist

ikke referert til som en særskilt plan. Forfatteren, Danielsen nevnte nå heller ikke behovet for å kunne samarbeide med allierte, men gjorde noe mer utførlig enn sist greie for flåtens utseende ved krigsutbruddet og eskadre-tanken dengang. Eskadrene hadde, ved siden av å frita en del av de egentlige krigsskip for nøytralitetsvernets eskortetjeneste for å spare på materiellet, skullet fungere som «nøytralitetsvernets tyngde ... klar til å opptre hvis nødvendig.»⁷⁸ Det var også nå han mente at «... oppsetting av eskadrene og deres fordeling i landsdelene er fremdeles aktuell.»

Når en del av idéene fra eksil ble enten kamuflert, skjøvet til side eller modifisert, representerte det utvilsomt også et forsøk på å tilpasse seg til en politisk alliansefri virkelighet, for å styrke oddsene for gjennomslag for den aktuelle gruppe fartøyer.

Når de sikkerhetspolitiske premisser ikke ble presisert kan dette ha sammenheng med at norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk ved inngangen til etterkrigstiden ikke var entydig. Offisielt skulle Norge basere seg på et kollektivt sikkerhetssystem gjennom FN, og landet hadde vendt tilbake til en alliansefri status. Men i praksis skulle Norge delvis basere seg på et militært samarbeid med Storbritannia. Det gjaldt først og fremst på det materielle området, men også for oppøving av militært personell. Riktignok var tanken så snart som mulig å stå mest mulig på egne bein på begge disse områder. Men behovet for en ekstern kilde for leveranser kunne blant annet dukke opp igjen i krig. Og kanskje framfor alt: Etter nådestøtet 9. april for tidligere premisser i forsvarspolitikken og strategi lå det trolig i kortene at selv de politiske myndigheter ville være innstilt på å kunne samarbeide med andre land og ikke minst Storbritannia i tilfelle ny krig. I stortingsmeldingen om treårsplanen, riktignok høsten 1946, framholdt for eksempel Jens Chr. Hauge at norsk forsvar måtte kunne holde ut alene «inntil vi får hjelp av dem som måtte bli våre allierte».⁷⁹ I forsvarsminister-stolen hadde Jens Chr. Hauge de første ukene ganske tydelig også følt seg noe usikker og kanskje forvirret over dobbeltkjøringen mellom på den ene side en viss vestlig orientering, og på den annen side en uavhengig utenrikspolitisk linje samt pliktroskap overfor kollektiv sikkerhet under FN. Han følte tydelig også et behov for avklaring her med tanke på den forestående oppbygging av forsvaret. Dette kom ganske klart til uttrykk ved regjeringskonferansen 18. desember:

«Forsvarsministeren framhevet at etter de opplysninger som forelå var det uholdbart for ham å sitte alene med ansvaret for de tiltak som skulle treffes, idet disse måtte sees i lyset av hvilken holdning regjeringen i det hele tatt ville innta med hensyn til utenrikspolitisk orientering og dermed følgende forsvarsforberedelser. Han ba derfor om at det så snart som mulig måtte bli avsatt tid til en omfattende utenrikspolitisk og forsvarspolitisk debatt innenfor regjeringen.»⁸⁰

Ytterligere opplysninger om foranledningen for anmodningen inneholder referatet ikke. Statsministeren lovet å imøtekomme ønsket, men noen slik debatt kan ikke spores i det foreliggende materialet. Forsvarsministerens tvilrådighet må bety at også de militære myndigheter manglet klare forsvarspolitiske holdepunkter på denne tiden. Her ligger kanskje noe av forklaringen på at Admiralstaben ennå våren 1946 kunne ta til orde for sin marinepolitikk. Synet på Storbritannia som en nær alliert hadde for øvrig knapt kunnet opphøre over natten. En svekkelse der må ha skjedd gradvis. Delvis som en følge av og parallelt med denne utviklingen hadde det trolig falt lettere for den norske regjeringen å markere sin uavhengige utenrikspolitiske linje. Regjeringsskiftet kan dessuten ha bidratt til en psykologisk «frigjøringsprosess» vis-à-vis de tidligere allierte, og til en sterkere framhevelse av FN-idealet.

Når marineledelsen i den noe uklare situasjonen den første etterkrigsvinteren øyensynlig delvis uten håndfaste forsvarspolitiske retningslinjer — nok forsto at programmet fra eksil ble stadig mindre salgbart, sto den åpenbart i et dilemma. Den vurderte nok fortsatt Admiralstabens konsept fra eksil som relevant i krig. Viktigere enn å vinne fram teoretisk var det for øyeblikket likevel å få gjennomslag for den aktuelle gruppe fartøyer og særlig krysseren. Med omslaget i argumentasjonen i desember 1945 var imidlertid en del av det opprinnelige teoretiske grunnlag for store sjøgående fartøyer avgitt. En sto da tilbake med et strategisk grunnlag, basert på en beskrivelse av planene, behovene og situasjonen for et 9. april-scenario. Etter hvert som forhandlingene trakk ut, og det ble aktuelt å framkomme med ytterligere vurderinger og forslag til FD, var det opplagt behov for å supplere argumentene for å rettferdiggjøre særlig krysseren. Et ekstra problem da var det rimeligvis at situasjonen var uten umiddelbare farer for Norge. Marineledelsen synes heller ikke i forbindelse med

treårsplanen å ha utført noen inngående truselvurdering. Dette betød imidlertid ikke at marineledelsen etterjuls vinteren 1946 ikke prøvde å finne et strategisk alibi for krysseren utover tanken på hva moderne store sjøgående fartøyer kunne ha betydd akkurat 9. april.

Marineledelsens omtalte forslag til anvendelse av engangsbeløpet, datert 1. mars 1946, representerte kanskje siste mulighet til å avgjøre utfallet. Det skulle ifølge marineledelsen her riktignok «ikke ... for den sak dette gjelder ... være nødvendig å utrede den militærpolitiske situasjonen, om denne idag i det hele tatt lar seg klarlegge.»⁸¹ Skrivelsen representerer imidlertid, i all sin enkelhet, den bredeste militærpolitisk/ strategiske vurdering vi har fra sjømilitært hold etter frigjøringen. Potensielle fiender var ikke navngitt. Det var antydning visse teoretiske farer, men ikke hvordan selve et angrep på norsk territorium ville kunne arte seg. Forsvarsprinsipper var heller ikke direkte berørt. Det strategiske resonnement pekte likevel klart mot en relativt stor byrde på marinen i alminnelighet, og kanskje i særdeleshet på relativt store sjøgående fartøyer. For eksempel ble det øyensynlig lagt betydelig vekt på truselen mot handelsflåten, også utenfor de nære kystfarvann. Faren for invasjon med sikte på okkupasjon av hele landet — som vel ville bety lite vekt på offensiv opptreden utenom de nære kystfarvann, og kanskje en viss prioritet til forsvaret til lands — fikk derimot mindre vekt:

«... hvilkensomhelst konflikt berører Norge. Vi vil merke konflikten på våre sjø- og oversjøiske handelsinteresser i hvertfall, og virkninger av en konflikt kan spre seg og i annen eller tredje rekke komme til å få følger ... f. eks. ved at en makt for utøvelse av sjøkrig, luftkrig eller sjøfart besetter strategiske punkter eller områder på vår kyst — eller vil sikre seg mot at en annen makt foretar slik besettelse ... Men faren for direkte angrep i den hensikt å okkupere vårt land helt eller delvis kan på ingen måte ses bort fra. En plikter så langt råd er å være forberedt også på dette.»

For antakelig første gang lanserte marineledelsen nå også mulig medvirkning i FN-oppgaver. Norge hadde formelt (etter paktens artikkel 43) forpliktet seg til blant annet å stille til Sikkerhetsrådets rådighet: «på dets oppfordring og i samsvar med særlig avtale eller avtaler, de stridskrefter ... som vil bli nødvendige for å opprettholde

mellomfolkelig fred og sikkerhet.»⁸² Sjøforsvarsledelsen mente iallfall at forpliktelsene var aktuelle, ikke minst for marinen og krysseren: «I konflikter som må løses av FN vil kryssere være det rette fartøy ...».⁸³

Trass i at Admiralstaben i det endelige utkast til treårsplan i april 1946 i prinsippet altså holdt fast ved en egen marinepolitikk og linjene i flåteplanen, hadde signaler og framlegg av marineledelsen den første etterkrigsvinteren i praksis dels vært preget av andre toner. I forhold til eksiltidens taktiske enheter, som til en viss grad hadde vært myntet på en relativt langvarig situasjon med fellesskap og samarbeid med allierte, også om oppgaver langt til sjøs, utgjorde dette nye opplegget nok et mer nøkternt og markert invasjonssvar med sikte på en 9. april-situasjon.

Politisk avgjørelse

Den tredve år gamle tidligere leder av Milorg, Jens Chr. Hauge, forholdt seg de første måneder som forsvarsminister ganske avventende til sjømilitære eller flåtepolitiske spørsmål. Den tendens til å utøve relativt sterk politisk styring som hadde avspeilet seg i Ruges avskjed, og noe senere enda klarere ved Hauges omveltning av hær-konseptet, møtte foreløpig bare i beskjeden grad marinen.

Den lette krysseren, «*Arethusa*», representerte på sett og vis Hauges flåtepolitiske debut. Anledningen var proposisjonen «om ekstraordinære anskaffelser og forsyninger ...»; avsluttet sent på etterjulsvinteren eller på våren 1946. Trass i den omtalte fordelingslinje i favør av sjøforsvar og luftforsvar, vendte nå departementet tommelen ned. «Det naturlige» ville være at spørsmålet om en lett krysser, som var så stort og vanskelig, og med «så mange sider», ble «nærmere utredet og drøftet i den kommende forsvarskommisjon.» FD ga likevel uttrykk for at den norske marine ville måtte komme til å stille opp «taktiske enheter»⁸⁴ — dog uten å angi særlig nærmere detaljer.

Betød dette at Forsvarsministeren tross utsettelsen av krysserspørsmålet i prinsippet langt på vei sluttet seg til marinen, også i et lengre tidsperspektiv? I den utstrekning marineledelsen hadde justert argumentasjonen for den aktuelle gruppe fartøyer, og endret sitt konsept i retning av et mer rendyrket invasjonssvar av nasjonal

karakter, ser dette iallfall ut til å ha passet til FD. Hva fartøystyper angår omtalte FD bare «undervannsbåtene», som «utvilsomt» ville få «en sikker plass ...»,⁸⁵ samt motortorpedobåtene, som «... som båttype utvilsomt» ville «ha en viktig plass i den norske marine.»⁸⁶

Representerte den verbale støtte til de to typer et grunnleggende flåtepolitisk signal? Økende behov for å spare inn på forsvaret kunne iallfall tale for skepsis mot relativt store og dermed ressurskrevende fartøyer. Tradisjonell skepsis i DNA, særlig mot de større fartøyer kan også ha virket inn. En ganske utpreget antiinvasjonsrolle for det norske forsvaret måtte ellers ramme enkelte av argumentene for større fartøyer. Forsvarets Forskningsinstitutt tilrådte ellers på denne tiden, i forbindelse med atombomben og det der nærliggende behov for bevegelighet og spredning, valg av «mange små lette enheter så vel til sjøss, til lands som i luften.»⁸⁷

I praksis gikk Jens Chr. Hauge likevel uten særlig motforestillinger med på en flåte med hovedvekt på relativt store sjøgående fartøyer. Det kan ha sammenheng med at han manglet sakkyndighet nok til å revurdere marinens egne planer. Marinen og de sjømilitære hadde også styrket sin autoritet gjennom krigen. Og selv forsvarsordningen av 1933 hadde jo i prinsippet også lagt hovedvekt på relativt store fartøyer.

Handlefriheten overfor SOK's opplegg for treårsperioden hadde samtidig vært begrenset. Allerede samlingsregjeringens klarsignal til forhandlinger hadde representert et ganske vesentlig skritt.

FD gikk altså i proposisjonen, med et visst unntak for motortorpedobåtene, inn for sjøforsvarsledelsens alternative forslag. Bare hvis det britiske admiralitetet lot motortorpedobåtene «gå med i handelen uten ekstra vederlag», ville departementet tilråde at man tok dem.⁸⁸ Ankepunktet var først og fremst den kostbare bensindrift. Det var imidlertid «grunn til å tro» at det britiske admiralitetet ikke var interessert i å få båtene tilbake.

Departementet tok nå ikke direkte stilling til SOK's viktigste argumenter for en krysser. Det siste tilskudd, muligheten for FN-oppgaver, hadde likevel tydeligvis truffet ganske godt: Det var «nødvendig å gjøre seg opp en mening» om De forente nasjoner kunne komme til å oppfordre Norge til å stille til disposisjon en krysser «i norske farvann».⁸⁹ Flere sentrale spørsmål i den forbindelse sto imidlertid åpne — f. eks.: Når kunne en vente at FN

ville ta et slikt initiativ? I hvilken utstrekning ville Sikkerhetsrådet overhodet her komme til å gjøre bruk av mindre land? Den militære stabskomiteé, som hadde til oppgave å hjelpe Sikkerhetsrådet i slike saker, hadde begynt sitt arbeid. Men det forelå enda ikke noen melding om hvor langt den var kommet. Sannsynligheten for at Norge, mot sitt eget ønske, skulle bli oppfordret til å holde en krysser, var dog liten. Like fullt: Det var formodentlig ikke riktig å se bort fra en slik mulighet. Dette, kombinert med den gunstige innkjøpspris, kunne «muligens» tale for at Norge sikret seg «Arethusa ... , men på det vilkår at den kunne leveres tilbake i løpet av en nærmere bestemt tid.» Departementet gikk imidlertid ut fra at en slik overenskomst ville være meget vanskelig å få igjennom.⁹⁰ I prinsippet hadde FD altså utsatt krysserspørsmålet til forsvarskommisjonen.

Proposisjonen «om ekstraordinære anskaffelser og forsyninger ...» ga anledningen for den første virkelige forsvarspolitiske debatt etter frigjøringen. Militærkomiteén og Stortinget som helhet var faktisk bare splittet på ett punkt, nemlig om «Arethusa». Flertallet, DNA og NKP, sluttet seg der til departementet. Høyre, Venstre og Bondepartiet gikk inn for SOK's primære forslag. Kristelig Folkepartis standpunkt her er uklart.

En nærmere analyse av holdninger til forsvarspolitiske saker på Stortinget vil fra høsten 1945 av ofte dreie seg primært om DNA, som hadde rent flertall. Oppmerksomheten vil her først og fremst bli rettet mot forholdet mellom stortingsgruppen og FD/regjering. Hovedtyngden av gruppen synes i utgangspunktet å ha hatt større skepsis enn Forsvarsministeren mot større fartøyer som «Arethusa». Tilbøyelighet til å bremse også egen regjering når det gjaldt utgiftene til forsvaret, kunne for det første tale mot store, ressurskrevende fartøyer — spesielt under presset av det første, nokså formidable forsvarsbudsjettet, og med den nå øyensynlig økende skepsis mot omfattende forsvarsbevilgninger.

Vi har også vært inne på at Stortinget som institusjon kunne ha behov for å markere seg vis-à-vis Regjeringen etter flere års krigstilstand og separasjon, og kanskje ha grunn til å føle seg noe tilsidesatt når det gjaldt oppbygging av forsvaret. Arbeiderpartiets stortingsgruppes holdning her må også sees på bakgrunn av DNA's forsvarspolitiske fortid: En overgang fra tradisjonell motvilje og mistillit til en mer positiv holdning til forsvaret betød ikke å skulle

tilpasse seg betingelsesløst. Det nye forsvaret skulle bli mer etter DNA's begreper enn det gamle. Det parlamentariske flertallet og særlig partiet måtte få mer direkte styring enn tidligere. Karakteren måtte bli mer demokratisk både når det gjaldt rekruttering, utdanning og organisasjon; og det gamle borgerlige stempel skulle vekk.⁹¹ At opplegget foreløpig iallfall for marinens og luftforsvarets vedkommende i høy grad representerte offiserskorpsets idéer og ønsker, ga utvilsomt ekstra grunn til å utsette prinsipielle spørsmål til senere behandling i forsvarskommisjonen. Ved siden av det alminnelige behovet for politisk styring, kan en motvilje mot selve offiserskorpset — trass i et vesentlig omslag med krigen her — ha gjort seg gjeldende. Det er verd å merke seg at forsvarskommisjonen omtrent samtidig, etter press fra Stortinget, fikk en sammensetning som ga et flertall av stortingsoppnevnte medlemmer.

De to eneste fra DNA's gruppe på talerstolen ved debatten «om ekstraordinære anskaffelser ...» var Natvig Pedersen, nestformannen i militærkomitéen og i gruppen, og O. Watnebryn, medlem av militærkomitéen. De må antas å ha avspeilet iallfall hovedtyngden av gruppen. Mye oppmerksomhet var rettet mot «Arethusa», og behovet for å økonomisere på forsvaret virket klart negativt her. Det var også fare for et framtidig press i retning av flere kryssere.⁹² FFI's krysserskepsis ble også nevnt.⁹³ Spørsmålet om anskaffelse av krysser var videre, mente Natvig Pedersen, et prinsipielt spørsmål, «og jeg synes nok alt taler for at man i et slikt spørsmål overlater den endelige avgjørelsen til den forsvarskommisjon som skal tre i virksomhet ... snart.»⁹⁴

Det var altså med ikke lite skepsis DNA's stortingsgruppe sommeren 1946 overveiende gikk med på framlegget om ekstraordinære anskaffelser og forsyninger. I en vanskelig økonomisk situasjon la for det første forsvaret etter sentrale talsmenns og vel også flertallets oppfatning beslag på uforholdmessig store ressurser. Dette illustrerer naturligvis også fraværet av umiddelbar trusel. For det andre følte man seg på Stortinget antakelig noe tilsidesatt når det gjaldt fastlegging av retningslinjer for oppbygging av forsvaret. Man måtte altså gi klarsignal for den nye startkapital av moderne materiell og utstyr uten at planen for en første reisning av forsvaret ennå forelå.

Avslutning

En ukes tid etter stortingsdebatten reiste en forhandlingsdelegasjon med Finansministeren og Forsvarsministeren i spissen til London, der både spørsmål om vilkår for okkupasjonsstyrken og innkjøpene av militærmateriell sto på dagsorden. Detaljer fra selve forhandlingene foreligger ikke. Men det konkrete resultatet for marinens vedkommende ble som ventet, med unntak av en av undervannsbåtene, som bortfalt. Hovedårsaken her var trolig økonomisk. Det ble for øvrig avtalt at de to jagere som enda ikke var fullført, skulle utstyres til kommandofartøy med tanke på den planlagte eskadre. I løpet av de påfølgende ti måneder overtok så marinen samtlige av fartøyene i avtalen.

Den eneste strek i regningen for marinen så langt var det foreløpige krysser-nederlag. Praktisk talt alle de øvrige fartøyer i det egentlige programmet for treårsperioden var sikret. Når de politiske myndigheter vendte tommelen ned for krysser i denne omgang, måtte dog den mobile styrke i den ene eller annen utgave være vesentlig redusert, i sjømilitære øyne. Marinens profil var dermed mer eller mindre besejlet for en årrekke — levetiden for f.eks. de nyeste jagerne ville normalt være over 15 år — før noen planer for oppbyggingen var behandlet av Stortinget og før forsvarskommissjonen hadde begynt sitt arbeid.

Resultatet kan sies å være for det første et slags kompromiss. På den ene side stod et mer eller mindre unisont ønske fra sjømilitært hold, for så vidt med lange tradisjoner, men på mange måter styrket og utviklet av krigen, om å bygge opp en flåte med hovedvekt på relativt store sjøgående fartøyer. På den annen side stod de betydelige ressursmessige begrensninger for forsvaret i krigens kjølvann, kombinert med en skepsis i DNA og kanskje særlig DNA's stortingsgruppe — vel primært også økonomisk fundert — mot å satse på relativt store fartøyer. Likevel hadde det altså på sett og vis skjedd en omlegging fra den forsvarsmessig uheldige organisering av nøytralitetsvakten fram mot 9. april — med flåten spredt langs kysten uten én operativ ledelse — til et konsept for å kunne møte invasjon, med vekt på konsentrasjon og samvirke under én operativ ledelse.

Krysserspørsmålet skulle ellers dukke opp igjen våren/forsommere-
ren 1947. Det britiske Admiralitetet tilbød denne gangen nord-
mennene å låne «Arethusa» vederlagsfritt i fire år, med rett til enten
å kjøpe fartøyet til en «omforenet» pris eller å levere det tilbake ved
fristens utløp eller tidligere. Det skal ha forestilt en honnør til den
norske marine for dens krigsinnsats. FD, som året før altså hadde
holdt døra på gløtt for en slik ordning, gikk formelt inn for å
akseptere tilbudet, og Militærkomitéens flertall sluttet seg til.
Likevel stemte et flertall på Stortinget (53 DNA, samtlige 11 NKP,
1 KrF og 1 V) til syvende og sist mot. På bakgrunn av blant annet
de sterke motforestillinger i DNA's stortingsgruppe året før, og
splittelsen i Militærkomitéen, der DNA's hovedtalsmann i forsvars-
spørsmål, G. Natvig Pedersen, figurerte blant mindretallet, var
resultatet neppe særlig overraskende. Den relativt brokete debatten
frambrakte for øvrig ikke vesentlig nye argumenter.

I og med dette «nei» kunne et endelig punktum synes å være satt,
selv om drømmen om lett krysser enda skulle leve en stund i
marinen. Forsvarskommisjonen skulle i sin tur heller ikke ta stilling
til spørsmålet om hvorvidt lette kryssere skulle inngå i et norsk
forsvar. Den spesielle torpedobåttypen for de «taktiske enheter»
kom for øvrig heller ikke til å bli realisert. Ved siden av fraværet av
konseptets «ryggrad», den lette krysser, lå trolig en hovedårsak her
også i alminnelige økonomiske begrensninger.

Da marineledelsen mot slutten av treårsperioden overfor FD
skulle gjøre opp status i forhold til målsettingen i Treårsplanen,
kom hoved-ankepunktene nettopp for krysseren og torpedobåt-
typen. I mellomtiden hadde den kalde krigen nådd et av sine topp-
punkt, og Nord-Norge var strategisk kommet sterkere i fokus.
Tonen bar også preg av en god del motbør for sjøforsvaret både når
det gjaldt forsvarskommisjonen og de siste forsvarsbudsjettene.
Dette ligger imidlertid utenfor rammen for denne studien. Marine-
ledelsen brukte nå de opprinnelige taktiske enheter som prinsipiell
målsetting. Det het — under overskriften «Målet er ikke nådd» —
om beredskapet:

*«Det er anskaffet 5 jagere, som alle er fullt moderne og tilstrekkelig sterke
til å fylle sin plass i det nevnte forband, men uten nogen av de påtenkte
torpedobåter er en avskåret fra å kunne mobilisere nogen harmonisk*

oppbygd flåtestyrke av den kraft-orden som S.O.K. anser nødvendig for Norge å ha.

Særlig i Nord-Ishavet vil det under de nåværende forhold og under de forhold som en må regne med adskillige år fremover, kunne komme til å bli skjebnesvangert ikke å kunne disponere en sterkere styrke enn den nåværende kysteskadres.

Framfor alt er mangelen av en krysser følelig ...».⁹⁵

Noter

Denne studien er basert på en hovedoppgave i historie ved Universitetet i Bergen, høsten 1989.

1. FO RAPPORT, Bilagshefte til Del I, Bilag nr. 50: «Forberedelser for reising av Norges nye forsvar. Holdepunkter for et arbeidsprogram med sikte på den første periode etterfrigjøringen», (FO 15.4. 1944.) s.1-5.
2. *Ibid.*, s.4.
3. Kopi hos undertegn. (fra Skule Storheills personlige arkiv), SOK 722,3 IV/SS/1s, SOK-FD 28.04.45.; RA/SOK kasett 290, FO SH284/45. FO-FD 08.02.45.; Se også Rolf Tamnes, «Kamp mot russerne på tysk jord?», *FHFS Notat*, nr 2, 1985.
4. FO RAPPORT Del I, Bilag nr. 50, s.1.
5. O.Riste, *Londonregjeringa* bd.II (Oslo 1979) s.350-354.
6. Som note 3., SOK-FD 28.04.45.
7. RA/SOK kasett 290, MKN 298/155.0/ECD, Danielsens notat 12.02.45.
8. RA/FD kasett 2851, «Redegjørelse fra FD's utvalg III» s.15; se også O.Riste, *Londonregjeringa* bd.II s.348-350.
9. *Ibid.*
10. RA/SOK kasett 290, Referat fra møte SOK 01.08.44.
11. *Ibid.*; Storheill i samtale.
12. Storheill i samtale.
13. *Ibid.*
14. RA/FO kasett 220, SOK 14192/722.3/EC, SOK-FO 01.12.44.
15. Som note 3., SOK-FD 28.04.45.
16. *Ibid.*
17. Kopi hos undertegn. (fra Skule Storheills personlige arkiv), Storheill/ Sammendrag av «Flåteplanen», skrevet i 1946.
18. E.A.Steen, *Norges sjøkrig* bd.IV s.36-38. RA/FO kasett 220; Oscar Torp, Redegjørelse for Stortinget (10. juli 1945)
19. RA/SOK kasett 290, FO-FD 08.02.45.
20. O. Riste, *Londonregjeringa* bd. II s. 359—363.
21. Som note 7.
22. *Ibid.*
23. RA/SOK kasett 290, SOK H215—473/722.3/EC, SOK-FD 16.02.45
24. O. Riste, *Londonregjeringa* bd.II s.368.

25. UD arkiv 38.6/12, referat fra møte 11.4.45.
26. Som note 3, SOK-FD 28.04.45.
27. UD arkiv 38.6/7 j.nr. 22165/45, SOK-UD 7.8.45.
28. UD arkiv 38.6/12, «Forhandlinger med Storbritannia om utrustning av norske styrker. Overtakelse av tysk materiell», Vedlegg: Lies notat 9.8.45.
29. ADM 1/19592, Jacobsen-Admiralty 22.8.45.
30. ADM 1/19592, M.3270/45, ADM-notat 2.9.45 (D.O.D(H))
31. O. Riste, «Frå integritetstraktat til atompolitikk: Det stormaktsgaranterte Norge 1905—1983, i Forsvarsstudier 1983—84, Årbok for Forsvarets høgskole, Forsvarshistorisk forskningscenter, (Tanum-Norli) s. 20—21.
32. FO 371/47528. bilag til N11314/716/30.
33. A. Lydersen, *Oppbyggingen av marinen etter annen verdenskrig*, Hovedoppgave i Historie (Universitetet i Bergen høsten 1989) s. 36—37, 43.
34. RA/FO kasett 86, SOK H591/ECD, SOK-FD 06.12.45.
35. FO arkiv H-kopibok (1945), Referat fra møte i FO 28.august 1945
36. RA/FO kasett 53. mappe V-16f, FO 812/46. FO-FD 15.02.46.
37. St.tidende 1945, 28.09.1945, s.150-151.
38. Som note 36.
39. RA/FO kasett 22, «Plan for Sjøforsvaret, marinen i 3 årsperioden 1945/48».
40. FO arkiv H-kopibok (1945) referat fra møte i FO den 20. august 1945; RA/FO kasett 53. mappe V-16b, SOK-FO 19.11.45.; RA/FO kasett 53, mappe V-16b, SOK 10/46, SOK-FO 14.01.46.
41. RA/FO kasett 86, SOK H 591/ECD, SOK-FD 06.12.45.
42. RA/FO kasett 86, mappe xxx-9, FO H2681/45, FO-FD 12.12.45.
43. UD arkiv 38.6/7, UD 24479/45, SOK-Marineattasjéen i London 25.08.45.
44. Dokument nr.10 (1947), s.17.
45. Som note 33., s.67—73.
46. FO arkiv H-kopibok (1945), FO H2362/45, FO-FD 27.10.45.
47. Som note 39.
48. *Ibid.*
49. Innst.S. nr. 2 (1933), s.18.
50. FD arkiv boks 4/15, Dokument «B.1. Forsvarspolitisk grunnlag for gjenreisningen av forsvaret i 3 årsperioden 1/7/46-30/6/49», Forsvarsjefen-Forsvarsministeren 04.06.46.

51. RA/FO kasett 53, mappe V-16b, FD 29712/45, FD-FO 31.12.45.
52. St.meld. nr.32 (1945—46), s.4.
53. St. tidende 1946, 11.4.1946, s.625.
54. Dokument nr.10 (1947), s.34-36.
55. St. tidende 1946, 11.4.1946, s.615
56. RA/FO kasett 53, mappe V-16, Hauge-FO 18.03.46.
57. St.meld.nr.32 (1946), s.30.
58. Dokument 33 nr.10 (1947), s.42-43.
59. FD arkiv boks 16/5, «Rapport fra delegasjonen for forhandlinger om britisk krigsmateriell»
60. *Ibid.*, Dokument nr. 10 (1947), s.12—13.
61. Stortingsforhandlinger 1946, 7A, S.616.
62. *Ibid.*
63. Knut Einar Eriksen, *DNA og NATO*, (Oslo 1972) s.81.
64. *Ibid.*, s. 82.
65. Som note 33., s.57—63.
66. RA/FO kasett 53, mappe V-16f, FD 1554/46, 15.2.46.
67. Dokument nr. 10 (1947), s.39.
68. FO arkiv H-kopibok (1946), «Anvendelse av kr. 100.000.00 til ekstraordinære anskaffelser av fartøysmaterieill, instruksjonsmaterieill og forråd», SOK-FD 1.3.46.
69. Som note 33., s.47—57.
70. Som note 39.
71. *Ibid.*, s.20.
72. *Ibid.*, s.23.
73. FO arkiv H-kopibok (1945), Danielsens notat 13.12.45.
74. Som note 68.
75. Som note 17.
76. Dokument nr.10 (1947), s.40.
77. Som note 34.
78. Som note 73.
79. St.meld. nr.32, (1945-46), s.3.
80. R.konf. 18.12.45.
81. Som note 68.
82. Dokument nr. 10 (1947), s.4.
83. Som note 68.
84. Dokument nr. 10 (1947), s.21.
85. *Ibid.*
86. *Ibid.*

87. St. meld. nr.32 (1945—46), s.7.
88. Som note 84.
89. *Ibid.*, s.20.
90. *Ibid.*, s.21.
91. se Knut E. Eriksen, *DNA og NATO*, s.80—81.
92. Dokument nr. 10. (1947), s.36 og 47.
93. *Ibid.*, s.47.
94. *Ibid.*, s.36.
95. FO arkiv boks «Beredskapsbevilgning», SOK H.700/5 00/581 aug 1948.

English Summary

The Construction of the Norwegian Navy, 1944—46

The Second World War and the German attack on 9 April taught Norway the lesson that it was strategically vulnerable and moreover that it could not rely upon Britain and British sea power as any guarantee for its security; this resulted in a sudden change in the nation's attitude to defence. The fact that the fleet had been dispersed along the coast on frontier guard duty against any infringement of neutrality on 9 April had made it powerless against a major assault.

However, even before the outbreak of war a plan had been prepared for reorganising the navy in three squadrons (each in principle consisting of 1 light cruiser/artillery ship, a destroyer division of 1 large and 2 smaller destroyers, a submarine division of 4 boats and an MTB flotilla of 8 boats) which could be combined in a concentrated mobile force to protect the area where an attack was expected. The remainder of the coast was to be left to the permanent defence of coast artillery, minelayers etc.

In 1944 the navy made a new plan for the fleet, markedly optimistic about room for expansion in the future but partly based on the above outline. The German invasion which had used mainly sea transport made a convincing case for the strengthening of the Navy. But the further experiences of war, notably the cooperation with the Royal Navy in protecting the sea lanes of communication over the Atlantic, supplied important new premises. The leadership in the navy now planned on the whole for larger vessels with a view also to joint operations far out at sea with the British navy also in the event of a new war.

The fleet plan proposed «at least» 3 «tactical units» of 1 light cruiser, 2 large destroyers and 4 torpedo boats. Norway would still have to manage without the superior weapons of the great navies, such as cannons for battleships and sea-based aircraft. All the more emphasis was placed on the torpedo weapon as a decisive element,

with the introduction of a new special type of torpedo boat which was to be supported by artillery. The combination of fast and easily manoeuvrable vessels would make a balanced tactical partnership between the artillery and the torpedo weapon systems highly feasible. Moreover this principle had been demonstrated by the sinking of the *Scharnhorst* at Christmas time 1943 in the Arctic Ocean, where the battleship the *Duke of York*, armed with cannon, had engaged the German battle cruiser, hit it and forced it to slow down. Thereupon the destroyers — including the Norwegian manned *Stord* — could close in and sink it with their torpedoes. The actual formulation of the new fleet plan took place primarily at the Western Approaches Tactical Unit, the British navy's tactical training centre in Liverpool, with the willing assistance of British naval officers and the use of the centre's so-called «tactical tables». Commander Skule Storheill, the hero from *Stord*, played the leading role for the Norwegians. The Admiralty staff envisaged using the smaller types of vessels, the submarines and MTBs which were now to operate primarily in separate formations, for special tasks.

The fleet plan was not adhered to either in theory or in practice. According to the Anglo-Norwegian military agreement of 1941, the Norwegian navy had manned during the war a number of British war vessels. The Norwegians' influence on the choice of vessels was limited, and the vessels were of mixed value for Norwegian defence: nevertheless they were kept for practical and economic reasons. Moreover after returning home the navy aimed at acquiring approximately the first of the tactical units and a number of smaller vessels in the so-called «Three year plan for building up Norway's defence».

In addition to the category mentioned above — where really only *Stord* could defend its place in a tactical unit — in the autumn of 1945 negotiations began with the British on the procurement of vessels including the light cruiser *Arethusa* (built in 1935 and later modernised) and four large modern destroyers. The new special torpedo boat type, which could be built in Norway, would only be at the planning stages for at least the next two years. Otherwise it was taken for granted that vessels would have to be procured from Britain for currency reasons and because of readiness.

In the early postwar years the political will to use funds for defence was put severely to the test. In the first place it was

increasingly recognised that Norway's economy was weakened and that there would be enormous resource-demanding civilian tasks in rebuilding the country. Secondly the funds of the armed forces had to be used initially for extraordinary circumstances — among other things guarding the several hundred thousand German soldiers ; large-scale operations in clearing mines; and the need for capital to invest in modern materiel and equipment. The pronounced enthusiasm for the armed forces right after liberation would soon begin to decline. In the first postwar winter it had to be recognised that the scope of the fleet plan was utopian by Norwegian standards.

From an optimistic and rather irregular start phase the political authorities had to undertake considerable reductions in the budget for the armed forces in the course of the first postwar year. Conscription training for those who should have done military service in the years 1940—45 was shelved. In the beginning all of this affected the Army primarily. A solution lay in the decision taken in the early winter of 1946 to take part in the occupation of Germany. This would absorb a large part of the already reduced officer corps in the Army. The Army's draft of the Three Year Plan was revised with a view to developing in a «narrow» but qualitative way through training in Germany — with the possibility of acquiring cheap (British) equipment — instead of a broad development according to the pattern for the prewar years.

The distribution of funds among the services hence tended to favour the air force and the navy. According to the Minister of Defence this was in keeping with the experience of the war, particularly the attack on Norway in 1940. Because the navy and the air force had undoubtedly gained extra prestige by active service in the war, it was possible for the politicians to sell the idea of giving these two services certain advantages. Therefore in spite of a number of reductions the Navy was well on the way to having the essence of the fleet programme described above accepted for the first period.

Norwegian security policy was rather unclear immediately after the war. Formally Norway had again returned to a nonaligned status, however. So, in spite of greater freedom for the Navy in planning and the partial absence of definite defence policy guidelines, there emerged new tones from the navy leadership in the

winter of 1945—46. Compared to the draft plan drawn up during exile, which had been aimed at a relatively long fellowship and partnership with the allies, including tasks far out at sea, the new tones implied a more realistic and pronounced coastal defence concept, primarily to meet a situation similar to that of 9 April. The Navy Command now played down the need for cooperation with the allied armed forces. As distinct from the fleet plan of 1944 the leadership of the Navy suggested including submarines and MTBs in the tactical groups, but without changing the collective number and type of vessels in the plan drawn up in exile. The leadership pointed out that this was only a modified version of the squadron that had been planned before the outbreak of war. In practice this found expression in the «training unit» — a larger and more composite force than the tactical units — for «training and readiness» in the three year period.

In the meantime the political authorities went against the cruiser, at first referring the matter to the future defence commission. Nevertheless in the spring of 1946 the Minister of Defence Jens Chr. Hauge left open the possibility of leasing a cruiser, primarily with reference to the fact that it might be needed as a result of Norway's military commitments to UN. The Labour Party's parliamentary group, which had gained an absolute majority in the autumn election of 1945, made it quite clear that it was in principle sceptical for traditional and economical reasons. The non-socialist parties voted almost unanimously for the cruiser. When the offer to lend the *Arethusa* was made about a year later, the majority in the Storting voted against. In 1946 provision was made for virtually all the remaining vessels in the navy's own programme for the three year period, and gradually the navy was able to organise a sort of coastal squadron with emphasis on large destroyers. In principle it was a mobile force under operative leadership as opposed to the unfortunate dispersal of the fleet along the coast doing frontier guard duty on 9 April 1940. The final result was a compromise between the navy's wish to place the main emphasis on relatively powerful vessels, on the one hand, and on the other the considerable limitations of resources in the wake of war, combined with scepticism in the Labour Party against such vessels.

Publikasjoner fra IFS

* Institutt for forsvarsstudier - tidligere Forsvarshistorisk forskningssenter - har utgitt *årbøkene* FORSVARSSTUDIER - Defence Studies.

* *Skriftserien* FORSVARSSTUDIER, som utgis fra 1987.

Begge serier kan bestilles fra

Institutt for forsvarsstudier

Tollbugaten 10

0152 OSLO 1

Tlf.: 02-40 31 05

Tidligere utkommet:

O. Riste (red.): FORSVARSSTUDIER - Defence Studies. Årbok for Forsvarshistorisk forskningssenter - Forsvarets høgscole 1981. (Tanum-Norli 1982):

- O. Riste: The Genesis of North Atlantic Defence Cooperation: Norway's «Atlantic Policy» 1940-1945.
- O. Riste: Svalbard-krisen 1944-1945.
- O. Riste: Functional Ties - A Semi-Alliance? Military Cooperation in North-West Europe 1944-1947.
- K. E. Eriksen: Storbritannia og basepolitikken i Norden 1945-1947.
- R. Tamnes: Den norske holdningen til atomfrie soner i Sentral-Europa 1957-1965.
- O. Riste: Politics in the Armed Forces: A Contemporary Problem in Historical Perspective.
- D. C. Pugh: The Armed Forces and Alta: Some Tentative Reflections on Civil-Military Relations.

R. Tamnes (red.): FORSVARSSTUDIER - Defence Studies. Årbok for Forsvarshistorisk forskningssenter - Forsvarets høgscole 1982. (Tanum-Norli 1983):

- R. Tamnes: Den norske holdningen til en nordisk atomvåpenfri sone 1958-1983.
- O. Riste: Ein idé og ein myte: Roosevelts frihamnstanke for Nord-Norge.
- R. Tamnes: NATOs og Norges reaksjon på Tsjekkoslovakia-krisen 1968.
- O. Wicken: Ny teknologi og høyere priser.
- O. Riste: The Foreign Policy-Making Process in Norway: A Historical Perspective.

FORSVARSTUDIER

6/1990

Kryssere under norsk flagg?

Oppbyggingen av Marinen 1944—46

Asle Lydersen

INSTITUTT FOR
FORSVARSTUDIER

IFS

Oppbyggingen av Marinen 1944—1946

Den annen verdenskrig utgjør på mange måter en storhetstid for Marinen, som hele tiden opptrådte i spenn med Den britiske Marine. En ny flåteplan tok så form mot slutten av krigen: Det tegnet til videre vekst, ikke bare med 9. april som strategisk forutsetning.

Utformingen fikk til en viss grad preg av storkrigens oppgaver — bl.a. med beskyttelse av de livsviktige forbindelseslinjene til sjøs, og med en intensjon om operativt samarbeid med allierte i en ny krig.

Kursendringer i norsk utenrikspolitikk, og norsk hverdag etter frigjøringen, utfordret konseptet: En mer uavhengig utenrikspolitisk linje i forhold til de tidligere allierte; og innenrikspolitisk førsteprioritet til de store og ressurskrevende sivile gjenreisingsoppgaver. Denne studien vil, med utgangspunkt i eksil, følge prosessen fram til marinenes profil for en årrekke framover blir mer eller mindre beseglet, gjennom Treårsplanen for en første reising av Norges forsvar og innkjøp av en gruppe britiske fartøyer sommeren 1946.

Asle Lydersen har vært stipendiat ved Institutt for forsvarsstudier. Han har historie hovedfag fra Universitetet i Bergen og har gått Sjøkrigsskolen.

